

MUNI
ARTS

Základy č. dialektologie

teritoriální stratifikace jazyka

nářeční skupiny

Martin Březina

brezina.martin@phil.muni.cz

Ústav českého jazyka FF MU

PLIN007 Od stč. k nč. (jaro 2024)

25. 3. 2024

cvičení: transkripce

cvičení: transkripce

způsoby transkripce

1. **ruční** Transkribus
2. **(polo)automatická** Transkribus Transcriptorium

cvičení: transkripce

Transcriptorium

The screenshot shows the website 'Vokabulář webový' (Web dictionary) with a navigation menu. The 'Transcriptorium' tool is highlighted in the menu. Below the menu, there is a description of the tool and a list of its features. At the bottom, there is a preview of the Transcriptorium application interface, which includes a list of transcription rules, a text area with historical text, and a list of transcribed words.

Vokabulář webový
Webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny

Co je VW | Aktuality | Slovníky staré češtiny | Korpusy | Edice | Mluvnice | Digitalizované slovníky | Odborná literatura | Audioknihy | Zdroje | Nástroje | Kontakty a odkazy | Připomínky

Transcriptorium | Kolační pravítko | Speciální znaky | Analýza tokenů | eEdice | Metodika

Staročeské vzory | Staročeské slovní tvary | Asistent pro kontrolu pravopisu | DocxToXml

Parallel Reader

O aplikaci | Nápověda | Ke stažení | Zdrojový kód | Licence

Transcriptorium

Nástroj pro poloautomatickou transkripci, Transcriptorium, slouží k asistovanému převodu výrazů z transliterované podoby do transkribované. V současné verzi tato desktopová aplikace umožňuje načíst předem připravený vstupní soubor, tzv. transkripční balíček (soubor podle standardu [Open Packaging Conventions](#)), který obsahuje

1. seznam jednotlivých transliterovaných slov, rozlišených podle oblasti výskytu (např. v rámci heslového slova, v rámci morfologických informací ap.);
2. původní text pro zobrazení výrazu v delším kontextu;
3. definice stylů pro formátované zobrazení původního textu;
4. transformační pravidla pro převod transliterovaného výrazu na transkribovaný;
5. transformační soubor XSLT, který převede původní text (viz zde sub 2) do formátu XAML s graficky odlišnými úseky původního textu;
6. slovníky pro kontrolu pravopisu.

Transcriptorium – nástroj pro poloautomatickou transkripci

Otevřít | Uložit | Aplikovat | Otevřít | rozlišovat velikost písmen | oblast | Zkontrolovat

Projekt | Pravidla | Ověřky | Hledání | Pravopis

Transkripční pravidla

Zakázat	Pořadí	Najít	Nahra
☐	0	v	u
☐	1	w	v
☐	2	j	i
☐	3	BJ	I
☐	4	g	j
☐	5	au	ou
☐	6	jr	gr
☐	7	Au	Ou
☐	8	ay	aj
☐	9	ey	ej
☐	10	rye	rie
☐	11	v	u
☐	12	w	v
☐	13	G	J
☐	14	g	j
☐	15	G	J
☐	16	byb	i

myřati, čeřati / s. con: peřere, řámenen.
myřo / vide meřdo / n. i.
myř / n. 3. viscum, n. viscus, m. mistel. m.
vogel-icm. m.
myřny, á / é, fallax, betrüglich. er, m. c / f.
betrüglisches / n.
myřba / f. 3. myřba, f. die mirrhen.
myřba / f. 3. (bylina) cicutoria, wilsber
ferbel.
myřto wé barwy, neb myřto wý, myřthe-
us, a, um, mirren-farb.
myřto wé gabůdřy / n. p. f. (gabůdek) bo-
řůwřy / černé gahody, wranj ořa, myř-
tilli, myřta, mirren=oger heřdel=ber.
myřto wé wjno / n. i. myřtites, mirrhen-
myř / s. 3. mus, m.
myřřa / f. musculus, m
myřřen / n. 3. cogitatio
myřo leřnj / f. mus al
řter. n.
myřo němečřá, / swinř
lus, vel ractus major
myřo obilná / cricetu
grořře feřdmauř. /
myřo řřalnj / glis, m. ei
ein rař. m.
myřři pařř / ličřa na n
eine mauřřall. /
myřři auřřřo / vide auřř
myřři barwy řřůň, eqv
řřobřed, wřřed n.

Transkribovaný text (8 497/8 497) cestina_ekvivalent

1108. Gahoda [T] [E]
1x
● Jahoda [T] [E]

1109. gahody [T] [E]
2x
● jahody [T] [E]

1110. Gahody [T] [E]
1x
● Jahody [T] [E]

1143a. myřto wé gabůdřy / n. p. f. (gabůdek) bo-řůwřy / černé gahody, wranj ořa, myř-tilli, myřta, mirren=oger heřdel=ber. myřto wé wjno / n. i. myřtites, mirrhen-

cvičení: transkripce

Transkribus

account.readcoop.eu

READ
co-op

Transkribus

Sign in to your account

Email

Password

Remember me [Forgot Password?](#)

You can use your Transkribus credentials to log in

[Sign In](#)

New user? [Register](#)

základy české dialektologie

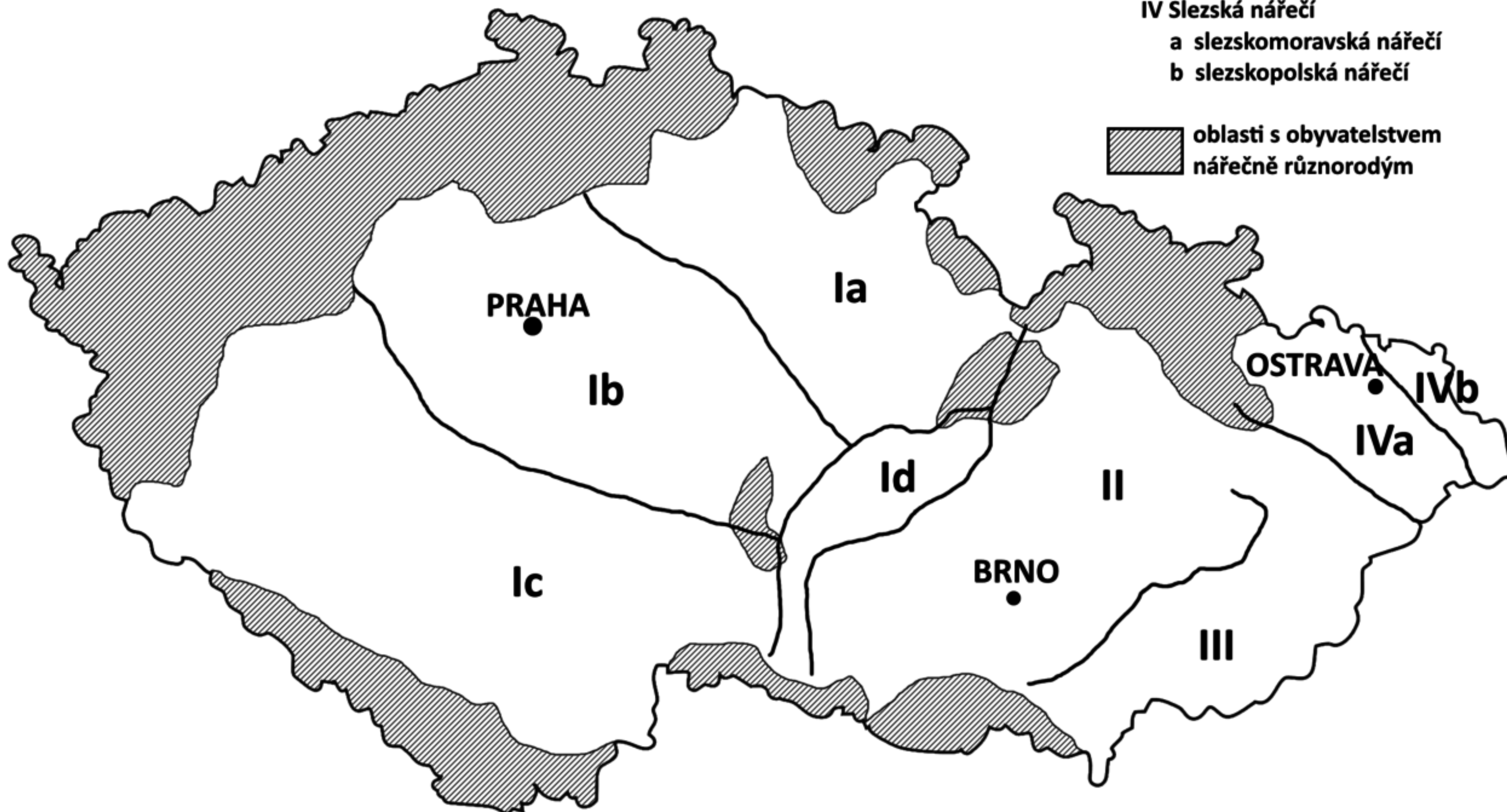

NÁŘEČÍ ČESKÉHO NÁRODNÍHO JAZYKA

- I Česká nářečí v užším smyslu
  - a severovýchodočeská nářečí
  - b středočeská nářečí
  - c jihozápadočeská nářečí
  - d českomoravská nářečí
- II Středomoravská nářečí
- III Východomoravská nářečí
- IV Slezská nářečí
  - a slezskomoravská nářečí
  - b slezskopolská nářečí

 oblasti s obyvatelstvem nářečně různorodým

hláskové změny

11. st.	$dz' > z'$	13.–14. st.	hlavní historická depalatalizace
12. st.	pračeské depalatalizace	14.–15. st.	zánik jať, di- a monoftongizace
12.–13. st.	$g > h$	14./15. st.	splynutí /i y/
12.–13. st.	přehláska 'a > 'ä > 'ě	14./15. st.	splynutí /ł > l/
13. st.	asibilace a vznik /ř/	od 14. st.	rozvinutí asimilace znělosti
13. st.	změna l'ě > le	16. st.	úžení é > í
2. pol. 14. st.	přehlásky 'u > 'i, 'o > 'ě	16. st.	změna aj > ej
stč.	pobočné slabiky a vývoj /r l/	stč.	další změny
stč.	změny hlásek v proudu řeči		

hláskové změny

11. st.	dz' > z'	13.–14. st.	hlavní historická depalatalizace
12. st.	pračeské depalatalizace	14.–15. st.	zánik jať, di- a monoftongizace
12.–13. st.	g > h	14./15. st.	splynutí /i y/
12.–13. st.	přehláska 'a > 'ä > 'ě	14./15. st.	splynutí /ł > l/
13. st.	asibilace a vznik /ř/	od 14. st.	rozvinutí asimilace znělosti
13. st.	změna l'ě > le	16. st.	úžení é > í
2. pol. 14. st.	přehlásky 'u > 'i, 'o > 'ě	16. st.	změna aj > ej
stč.	pobočné slabiky a vývoj /r l/	stč.	další změny
stč.	změny hlásek v proudu řeči		

následky depalatalizace

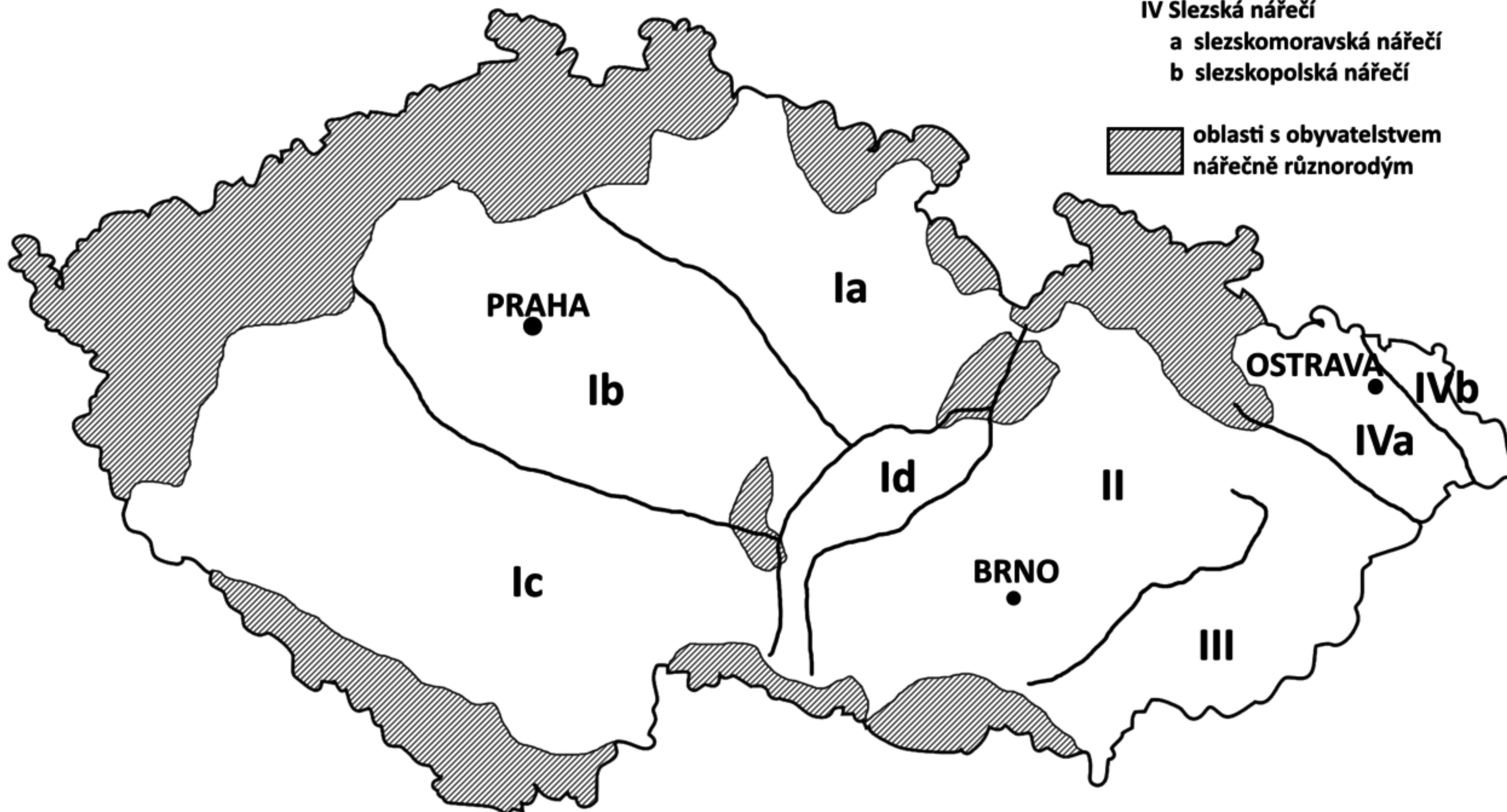
diftongizace (14.-15. st.)

- **ě** > **ie** > **í**
  - w**ě**ra > w**i**era > w**í**ra
- **ó** > **uo** > **ú**
  - k**ó**ň > k**uo**ň > k**ú**ň <k**ů**ň>
  - w**ó**či > w**uo**či > w**ú**či <v**ů**či>
  - ? žluč s **uo**ctem
- **ý** > **ei*** (> **é**) *povaha prvního vokálu byla proměnlivá
  - t**ý**den > t**ei**den (tejden) (> t**é**den?)
  - dob**ř**ý > dob**rei** (dobrej) (> dob**ré**)
- **ú** > **ou*** > (**ó**)
  - m**ú**ka > m**ou**ka (> m**ó**ka)
  - bud**ú** > bud**ou** (bud**ó**)

NÁŘEČÍ ČESKÉHO NÁRODNÍHO JAZYKA

- I Česká nářečí v užším smyslu
  - a severovýchodočeská nářečí
  - b středočeská nářečí
  - c jihozápadočeská nářečí
  - d českomoravská nářečí
- II Středomoravská nářečí
- III Východomoravská nářečí
- IV Slezská nářečí
  - a slezskomoravská nářečí
  - b slezskopolská nářečí

 oblasti s obyvatelstvem nářečně různorodým

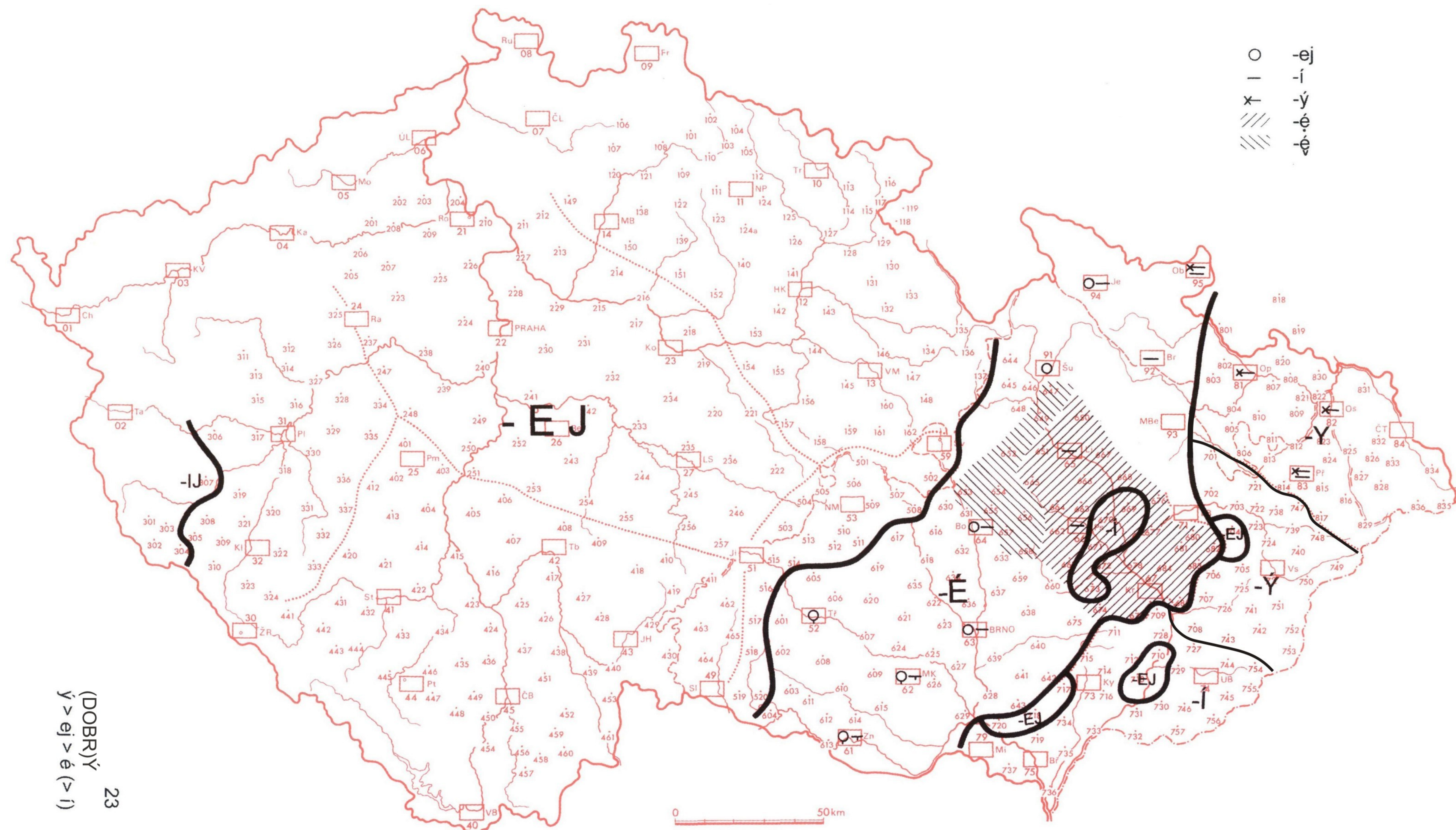
česká nářečí

klasifikace podle vývoje stč. /ý ú/

nářeční skupina	stč. /ý ú/	stč. <i>dluhý</i>
I česká	ý > ej ú > ou	dlouhej
II středomoravská	ý > ej > é ú > ou > ó	dlóhé
III východomoravská	ý > ~~ej~~ (> í) ú > ~~ou~~	dlúhí (dłúhý)
IV moravskoslezská	ý > y (> i) ú > u	dluhy...
slezkopolská		
přechodné oblasti (~Sudety)		

česká nářečí

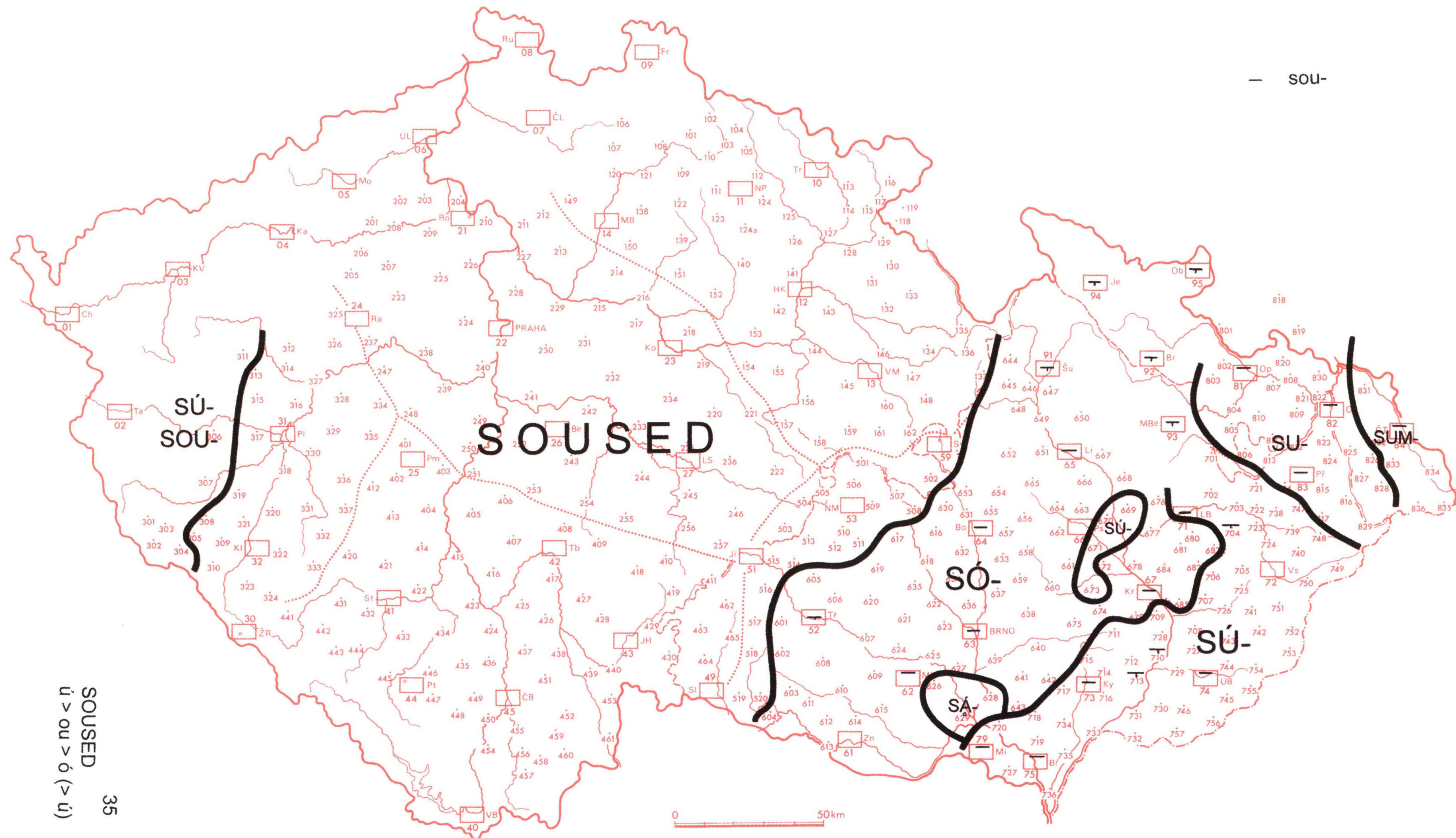
klasifikace podle vývoje stč. /ý ú/

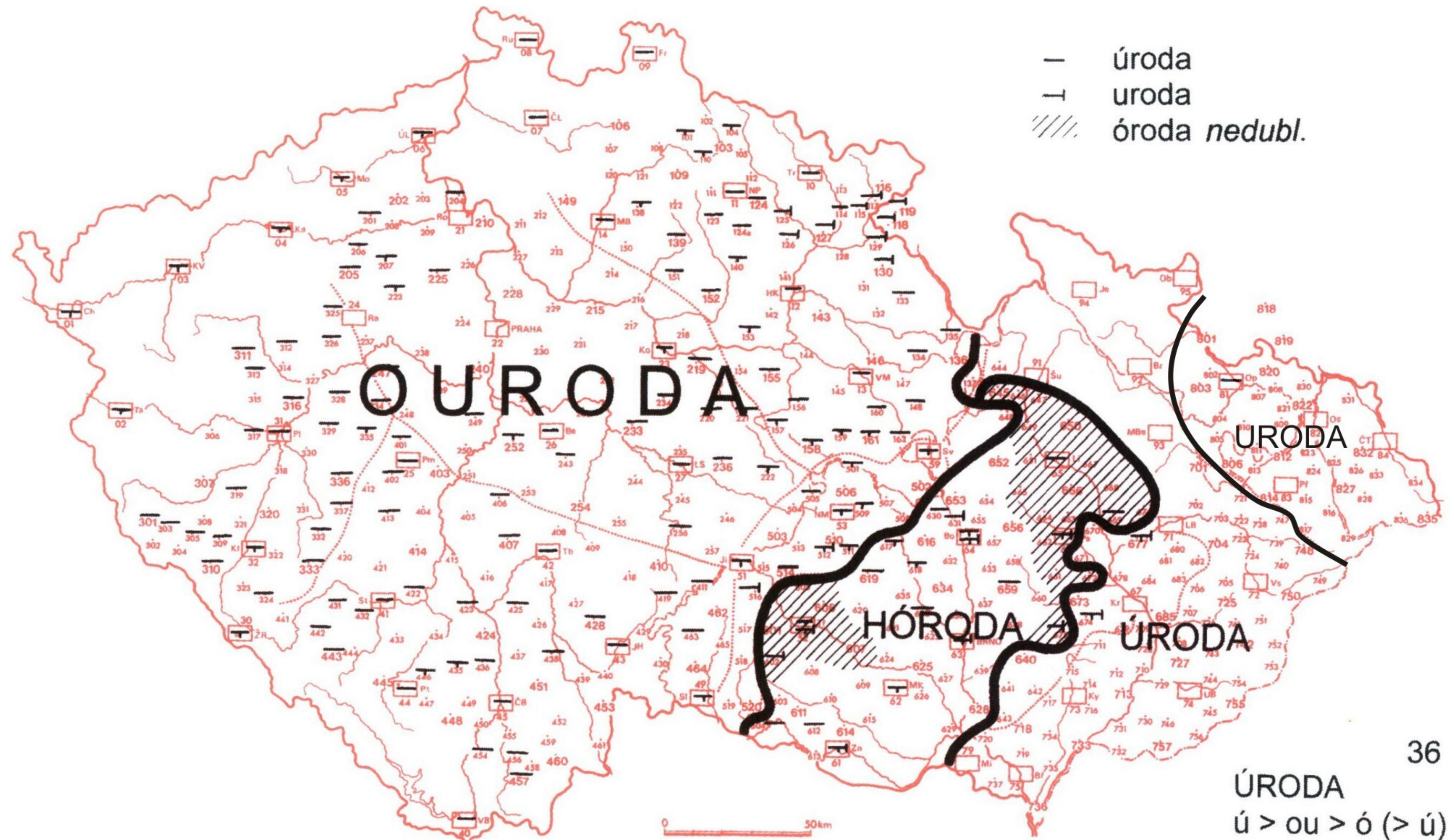
česká nářečí

klasifikace podle vývoje stč. /ý ú/

česká nářečí

klasifikace podle vývoje stč. /ý ú/

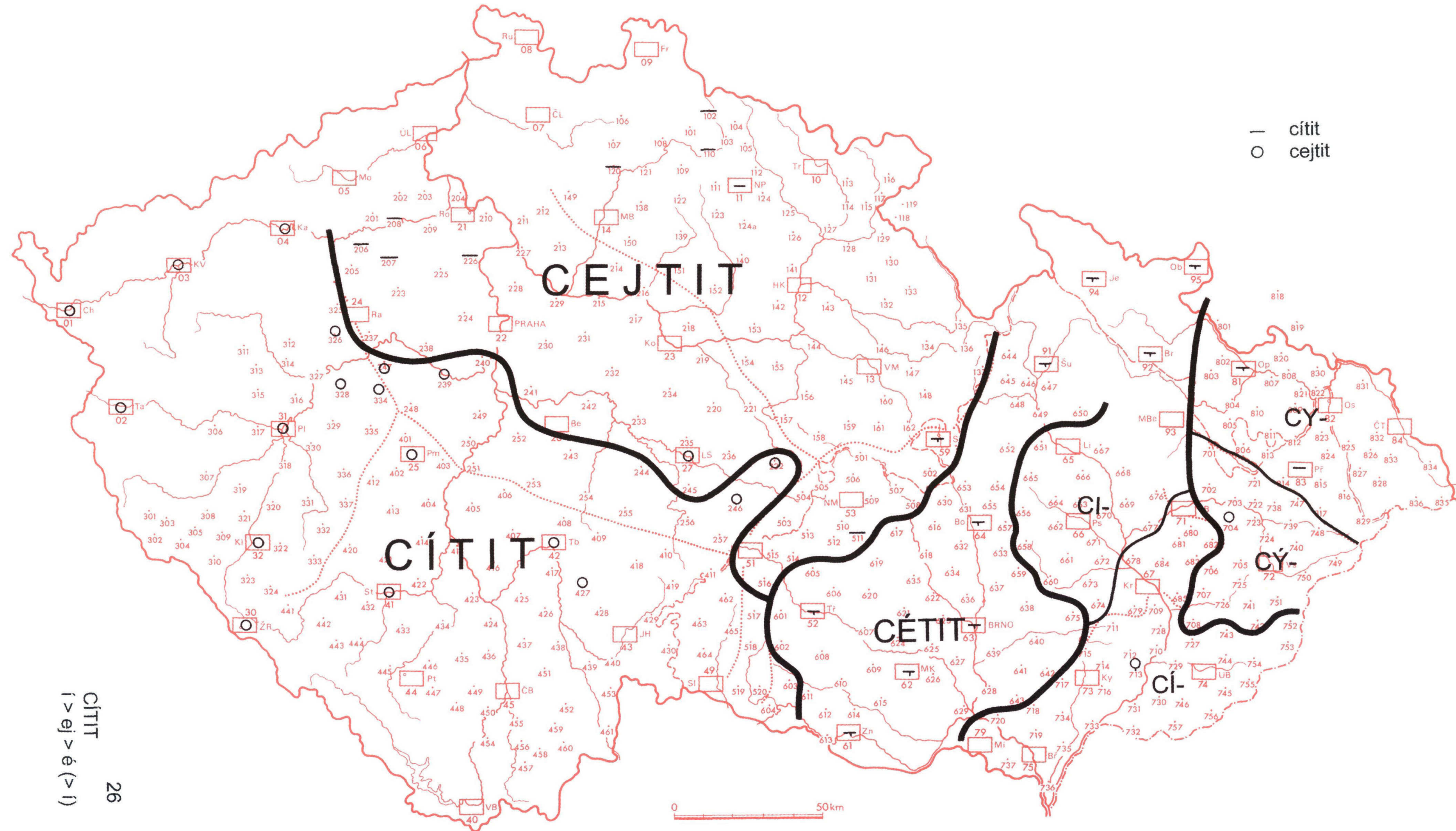

česká nářečí

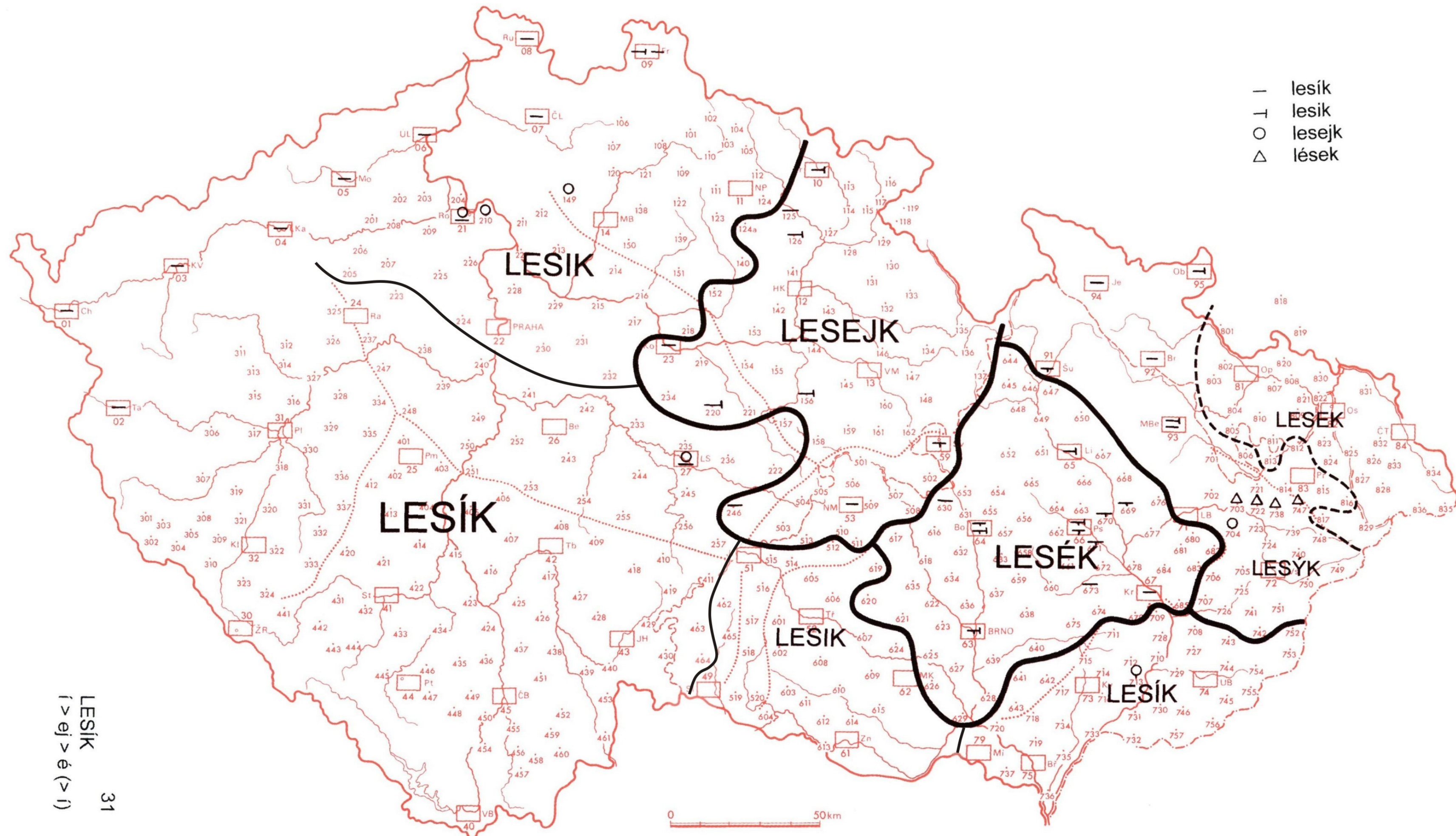
vybrané charakteristiky

	ý	í	ú	C'a#, C'u#	C'aC, C'uC	aj[C#]	šč	é	ł	#oC	/sh/	mák, chtít	asimilace znělosti
česká	ej	í/ej	ou	e, i	e, i	ej	šť	í	ł	#voC	[sch]	mák, chtít	(ne)znělé
středomoravská	é	é	ó	a, u	e, i	é	šč	í	ł	#voC (#oC)	[zh]	mak, chtět	(ne)znělé
východomoravská	ý/í	í/ý	ú	a, u	a, u	aj	šč	é	ł	#oC	[zh]	mak, chtět	znělé
moravskoslezská	y/i	i/y	u	a, u	a, u	aj, ej	šč	e	ł	#oC	[zh]	mak, chtět	znělé

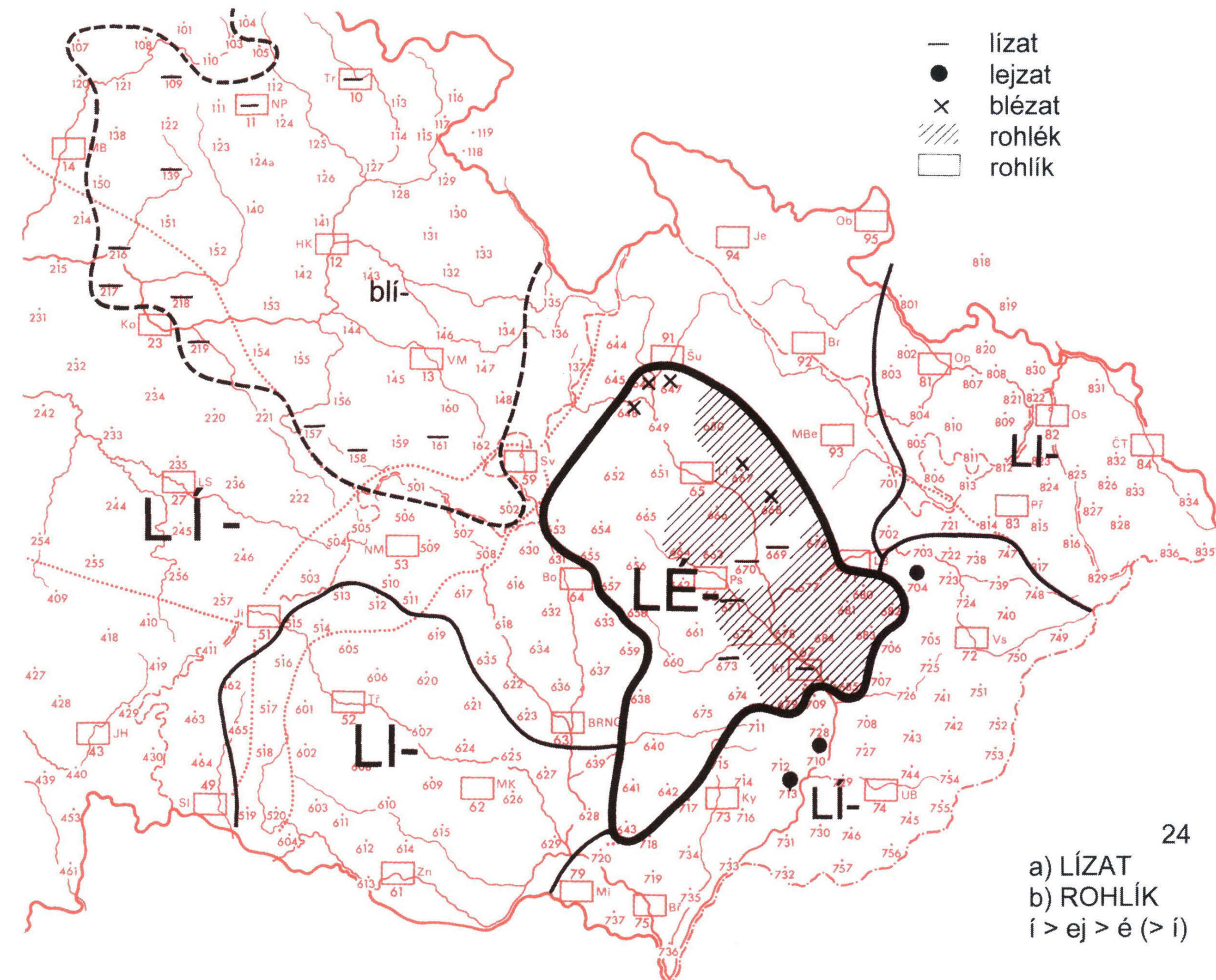
česká nářečí

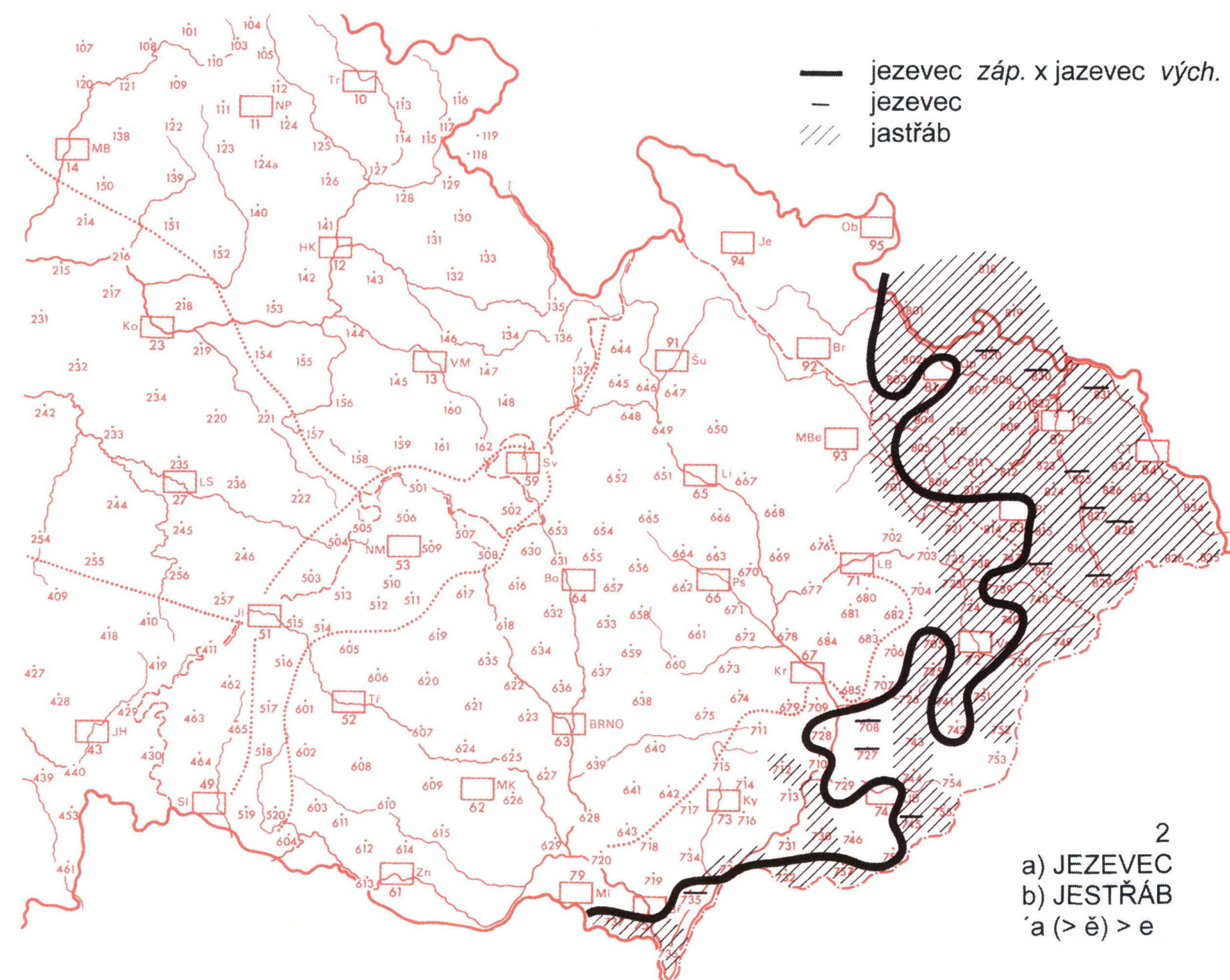
česká nářečí

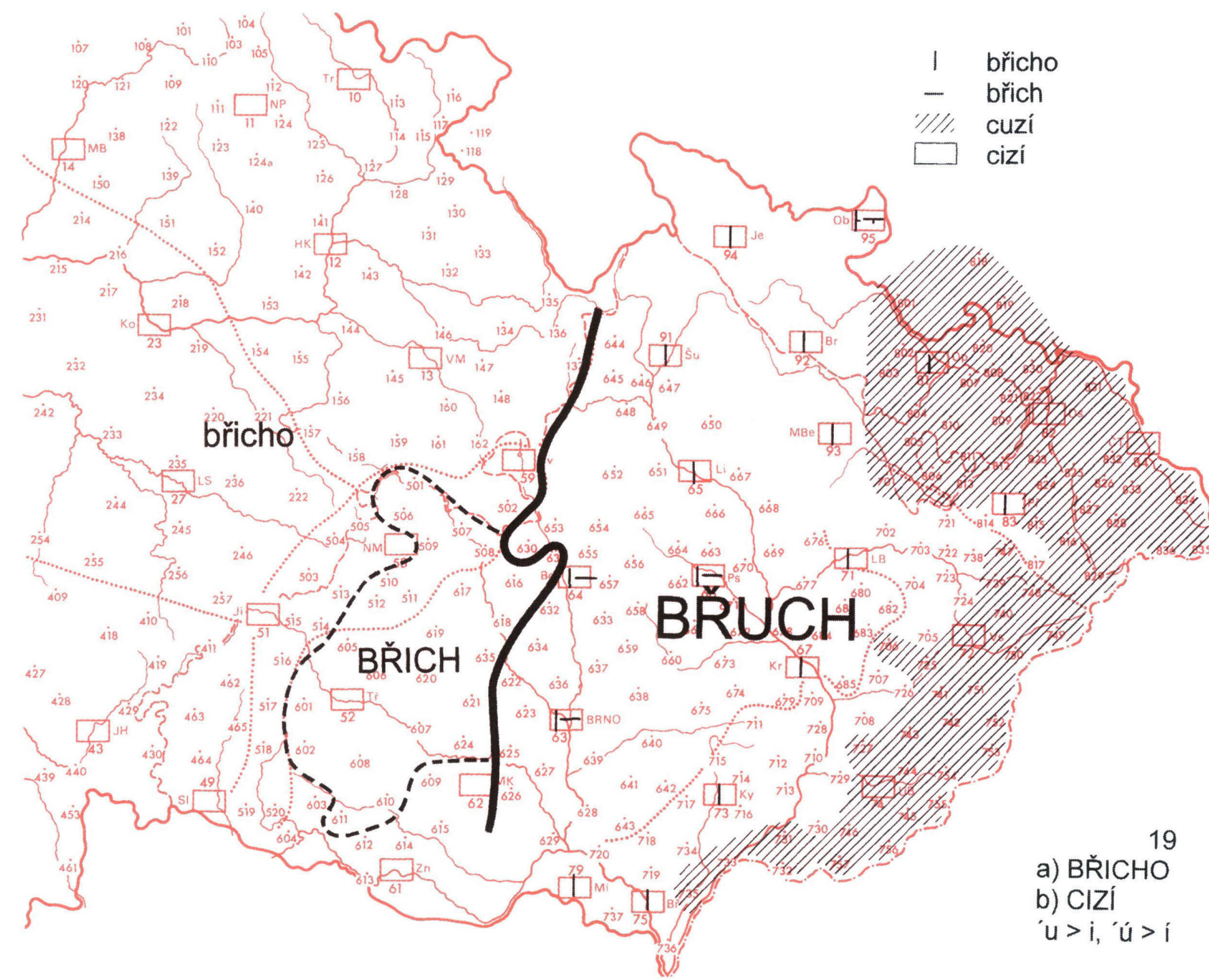
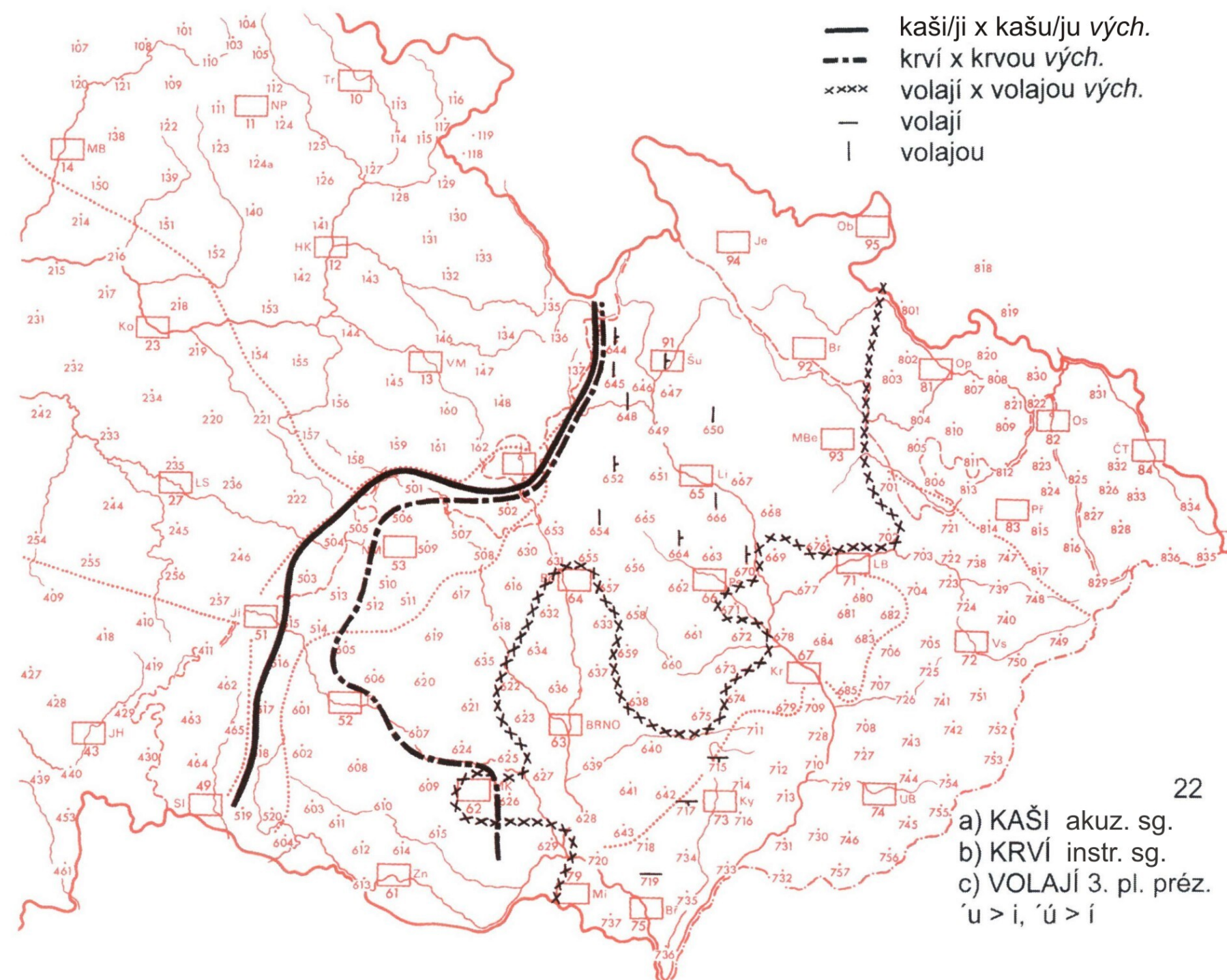
česká nářečí

česká nářečí

česká nářečí

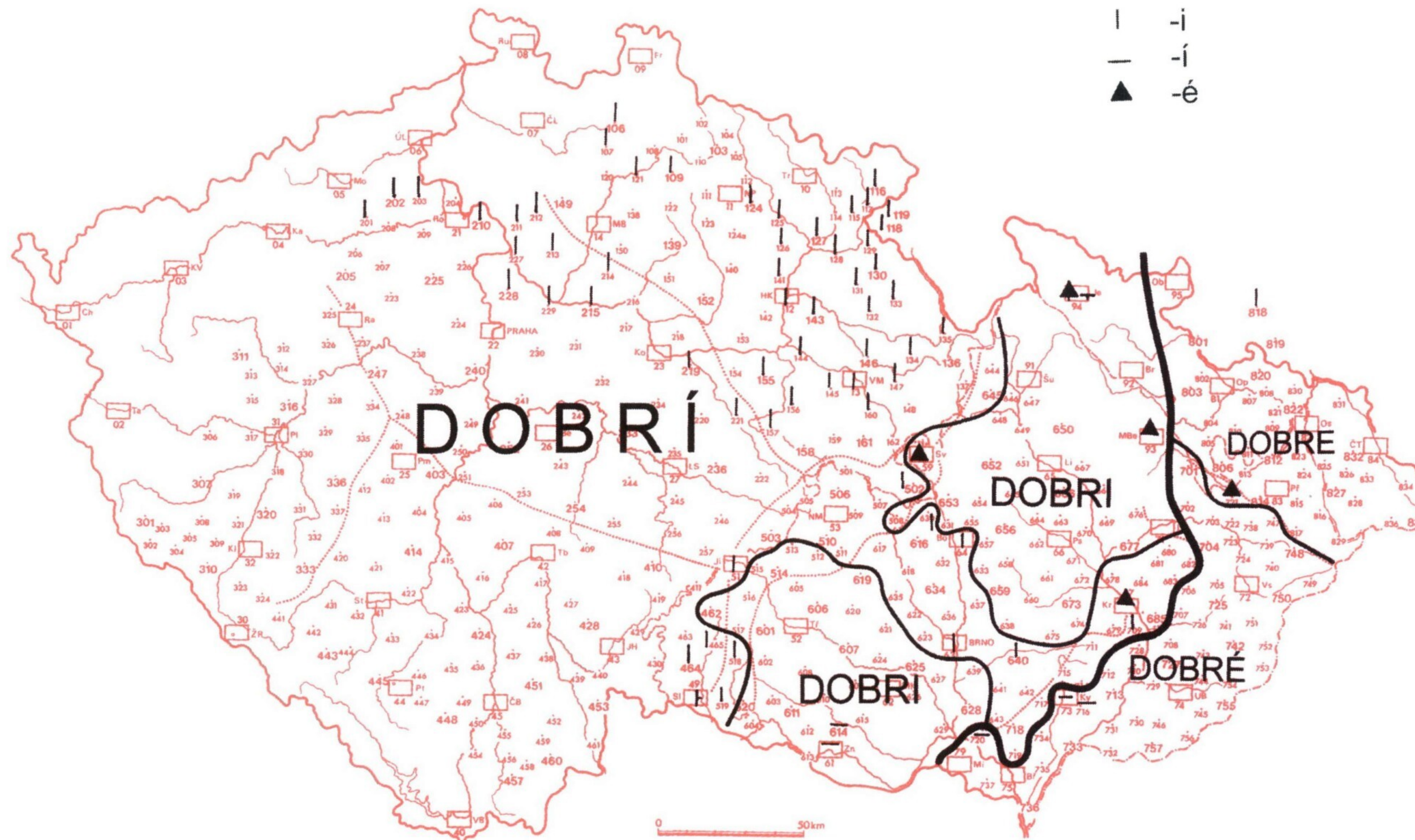

česká nářečí

česká nářečí

45

DOBRÉ *nom./akuz. sg.*
é > í

česká nářečí

270

ŠTĚSTÍ
změna šč > šť > chč

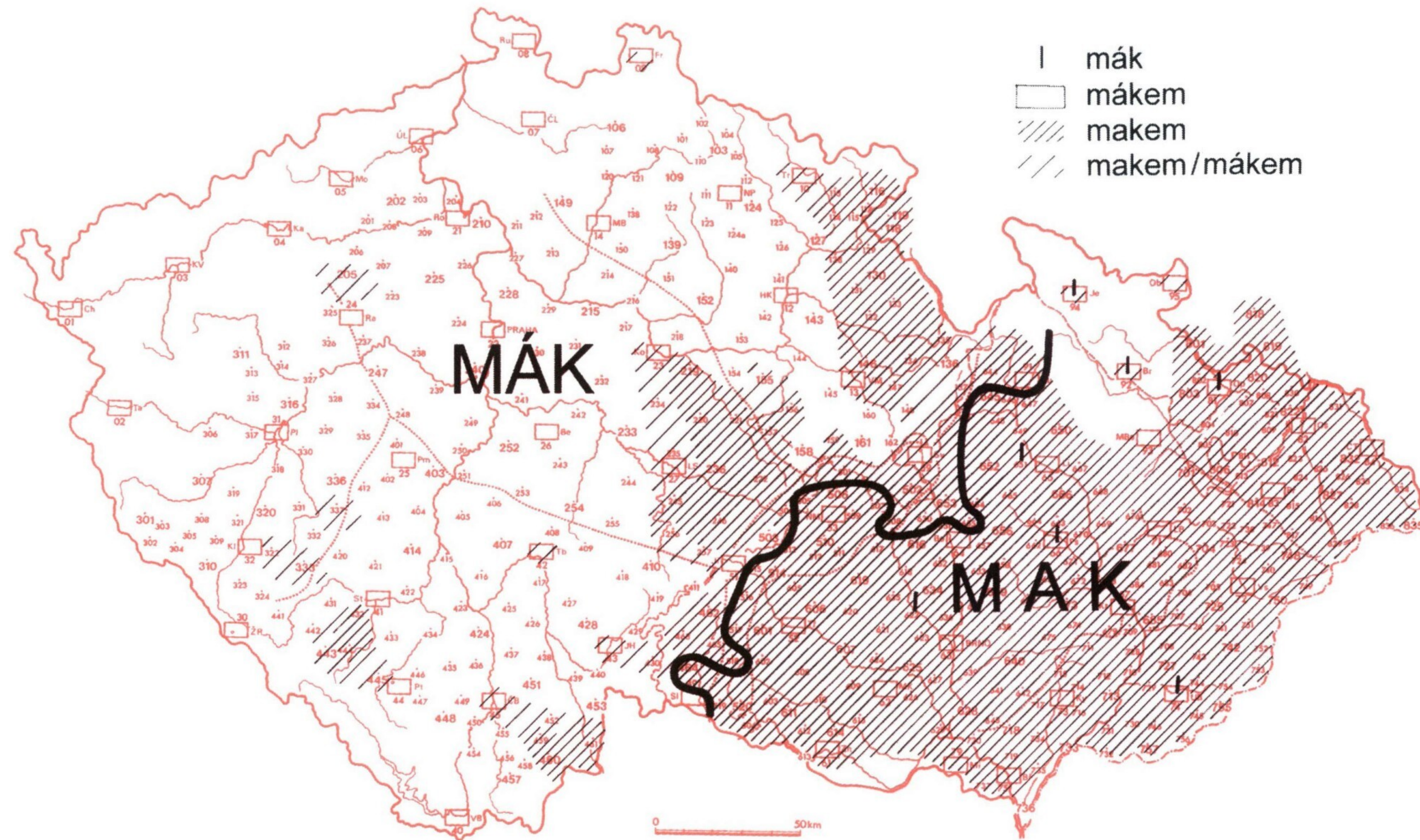
česká nářečí

293

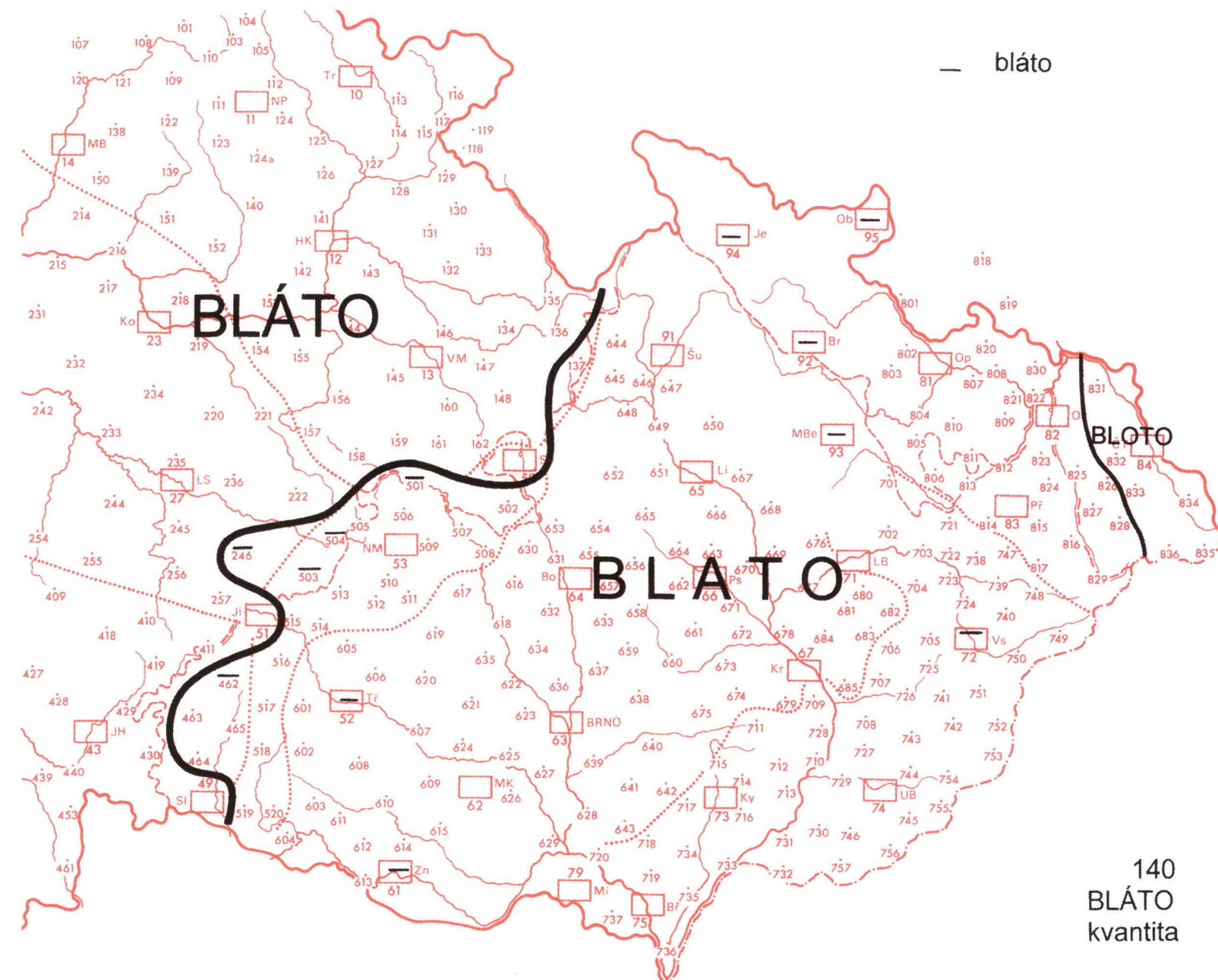
a) SHOŘÍ
b) NA SHLEDANOU
asimilace

česká nářečí

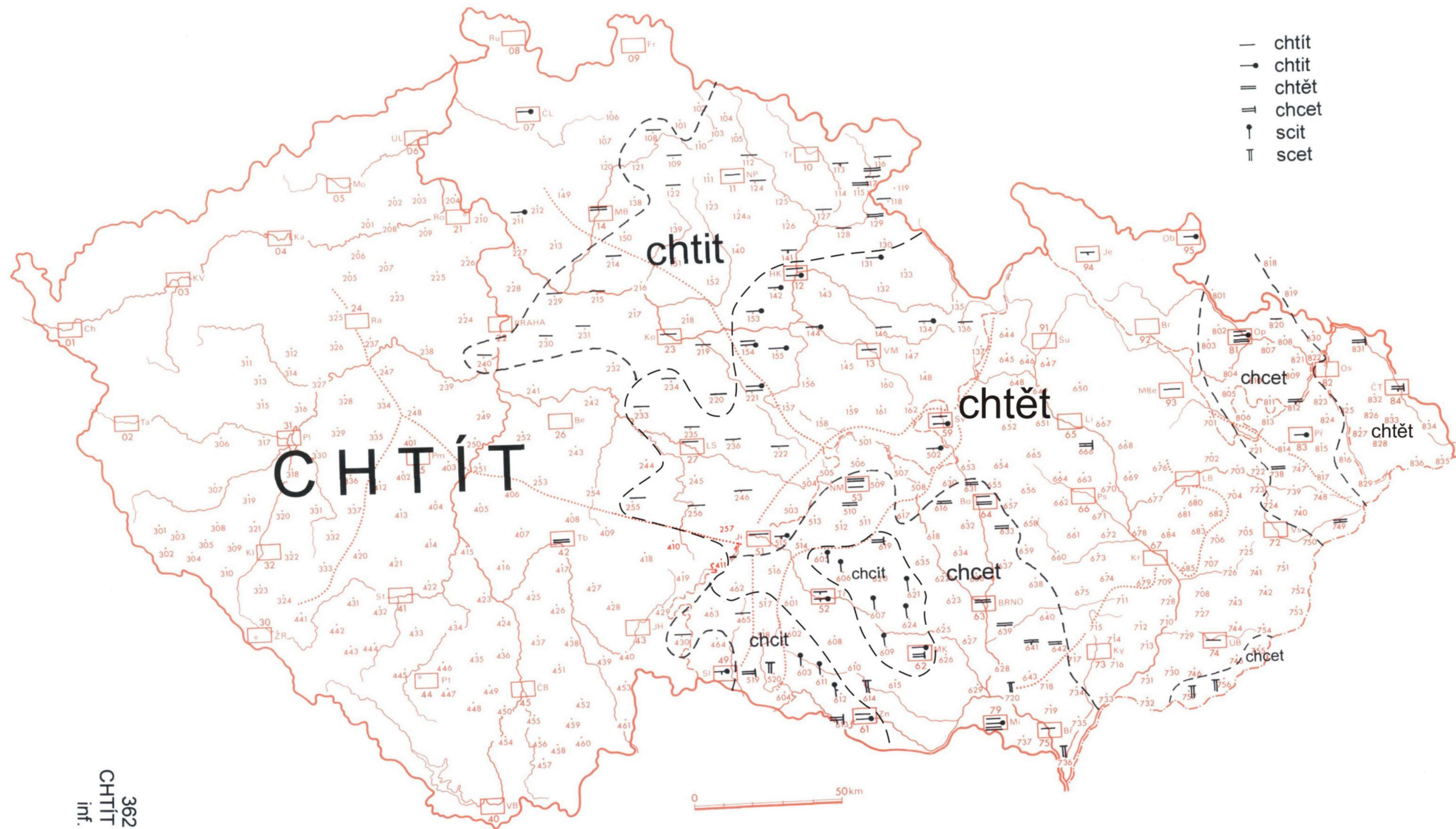

130
a) MĀK
b) MĀKEM
kvantita

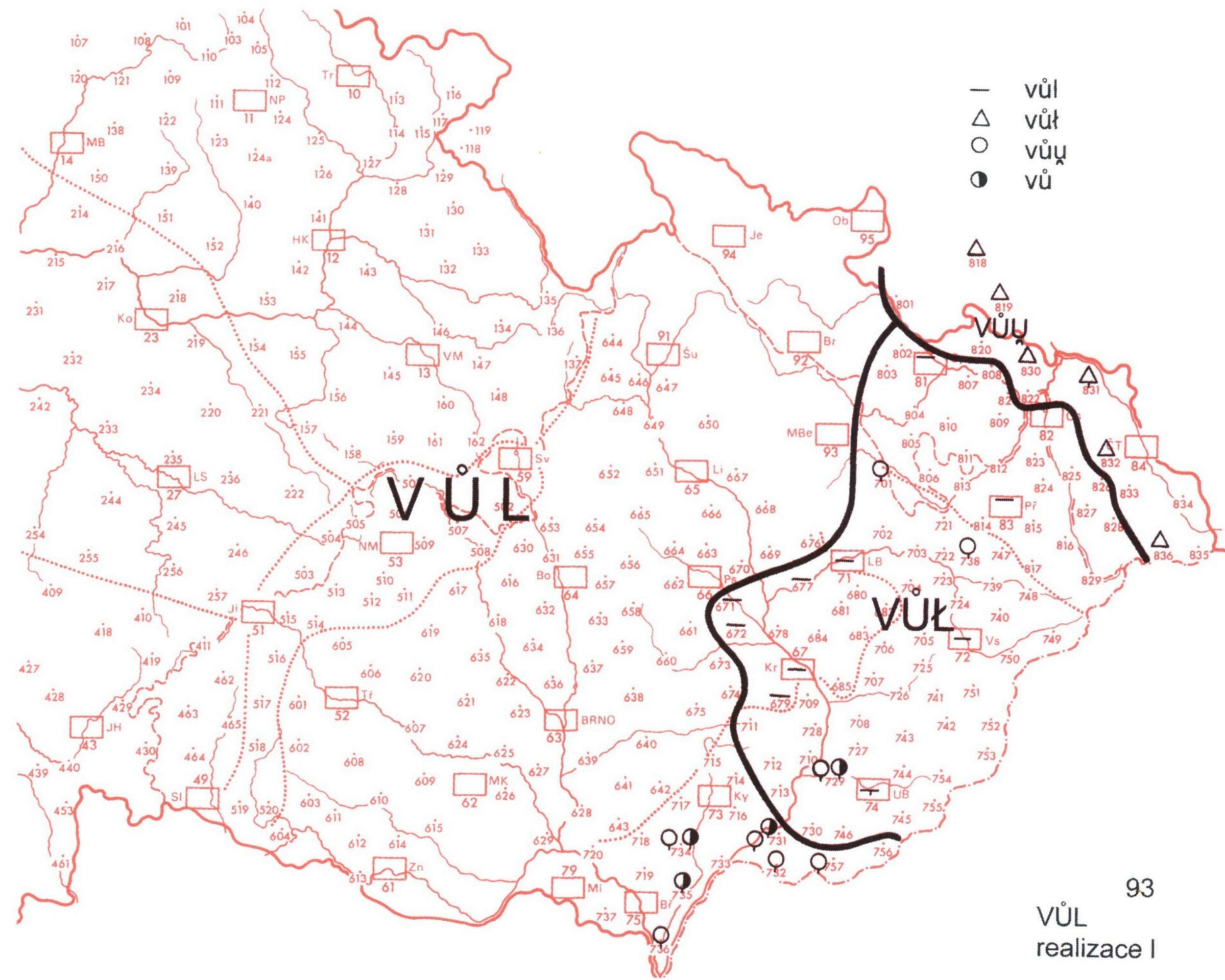
česká nářečí

česká nářečí

česká nářečí

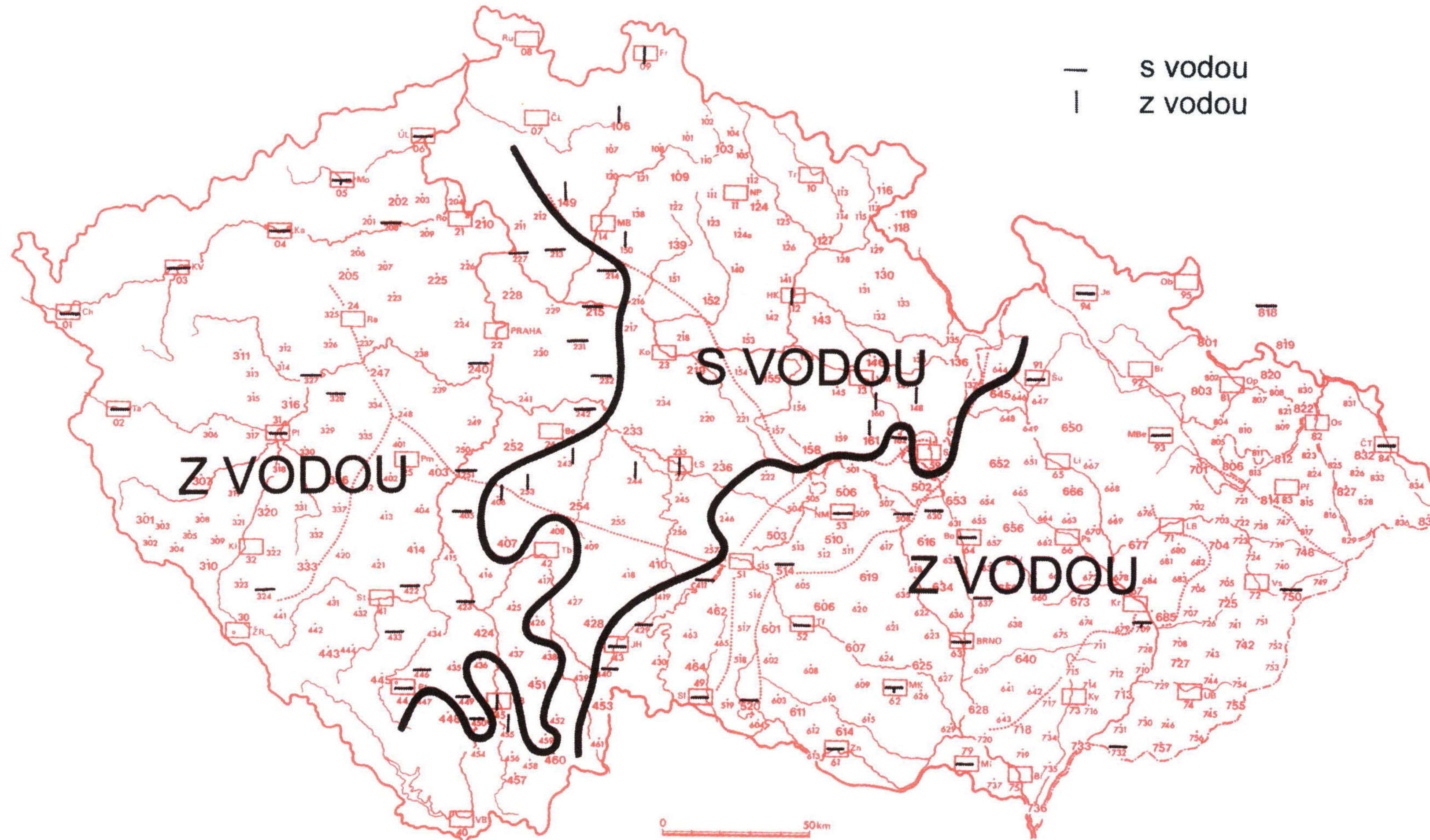

česká nářečí

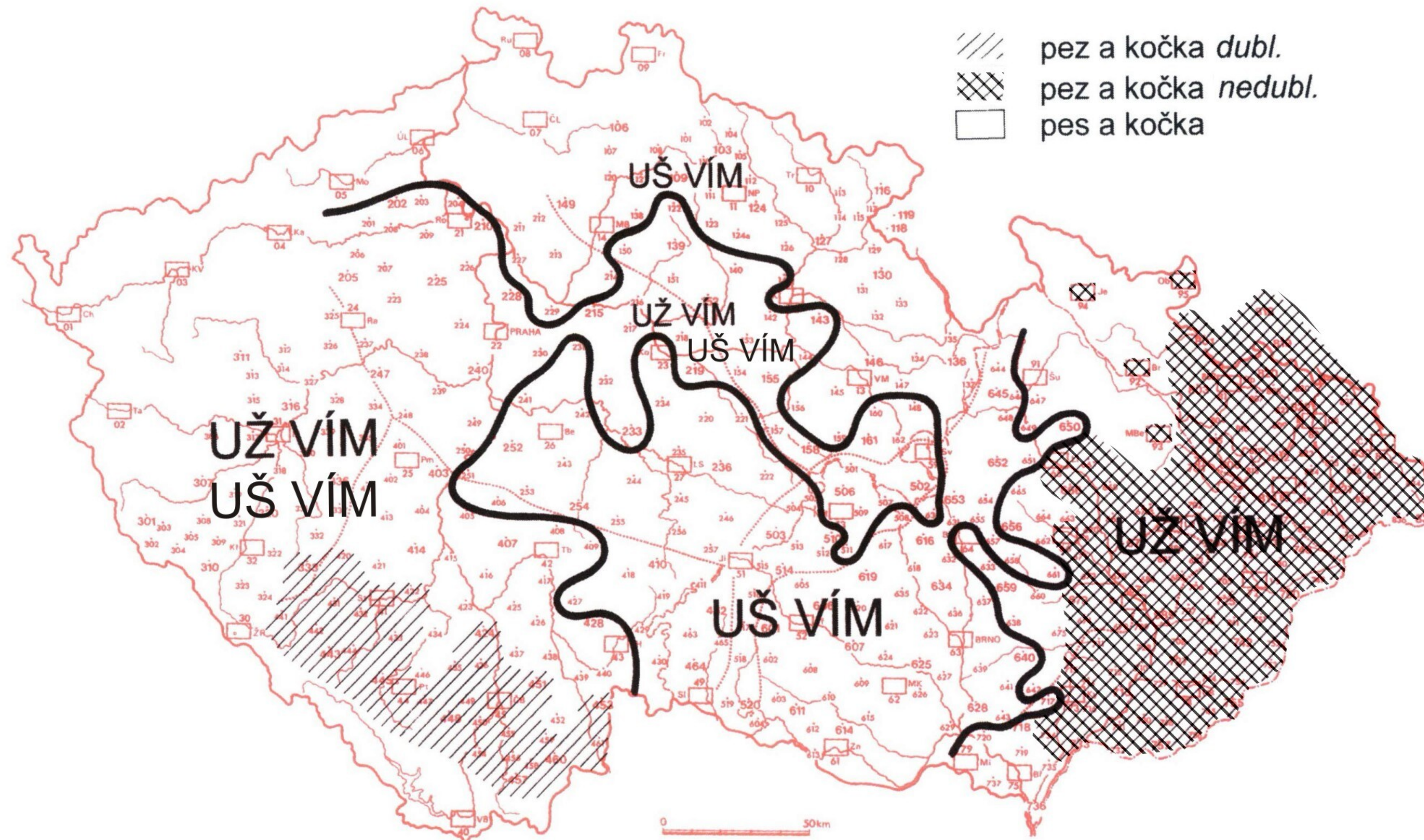
258a
OKNO
protetické v

česká nářečí

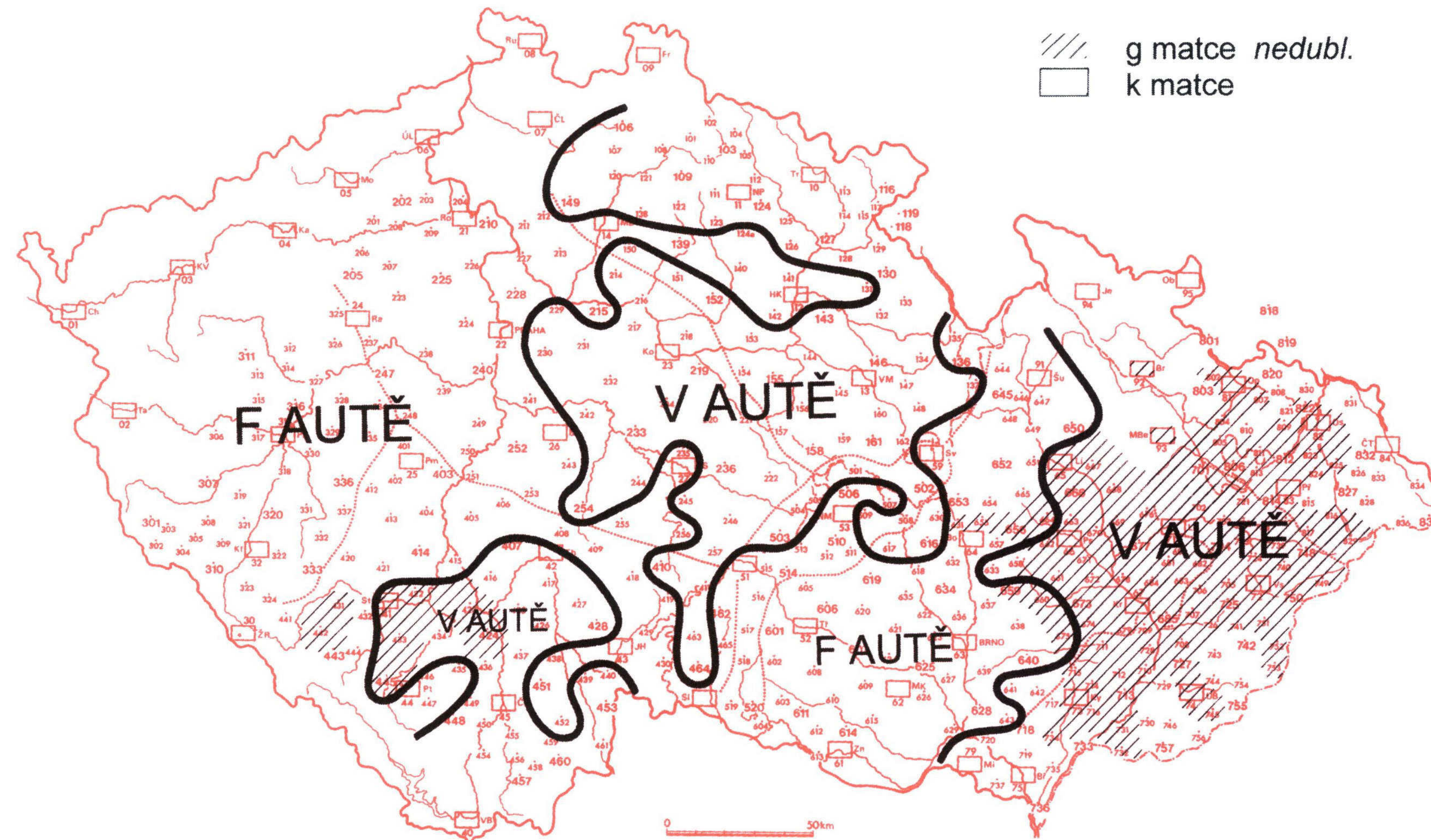
286
S VODOU
asimilace

česká nářečí

291
a) UŽ VÍM
b) PES A KOČKA
asimilace

česká nářečí

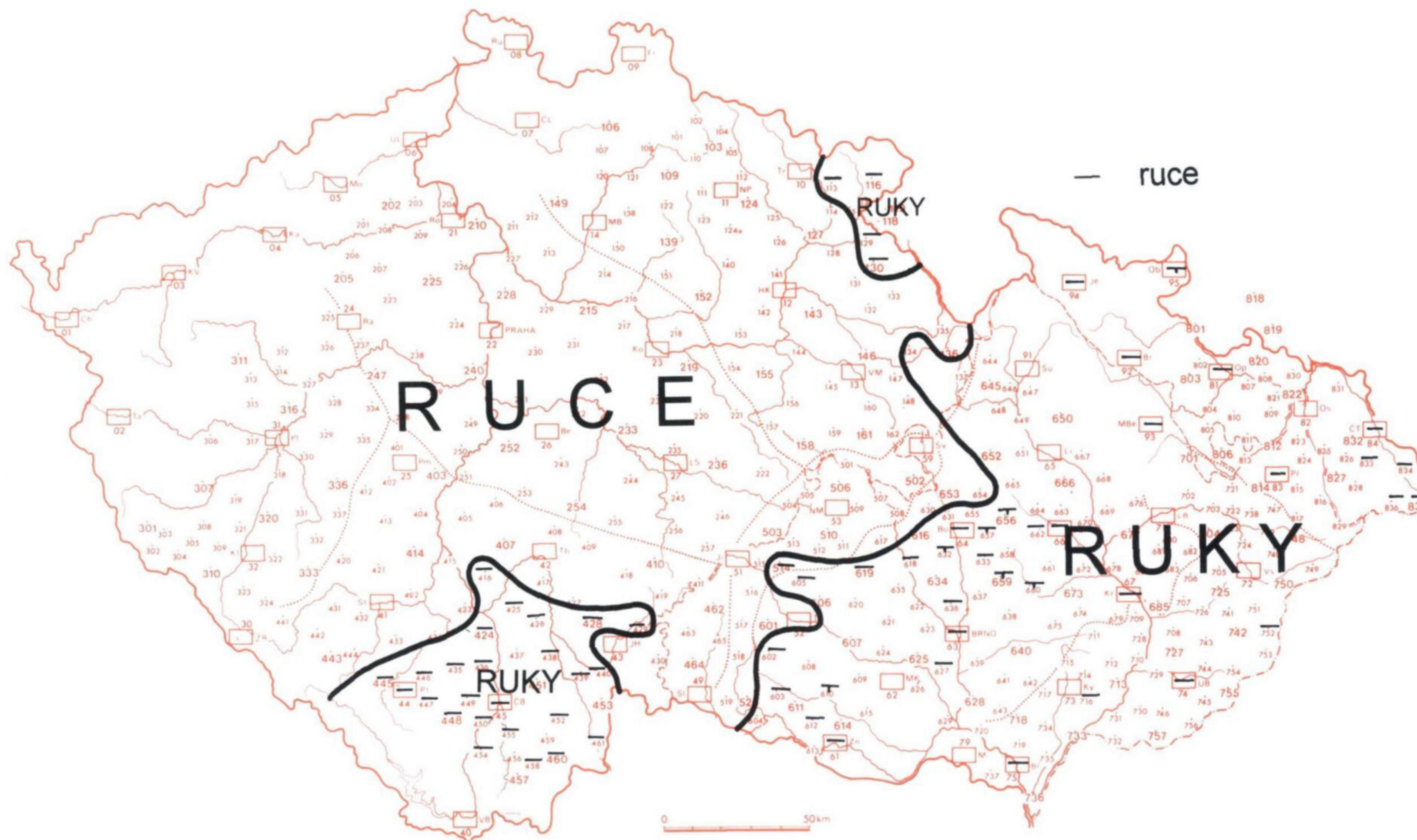

288
a) V AUTĚ
b) K MATCE
asimilace

česká nářečí

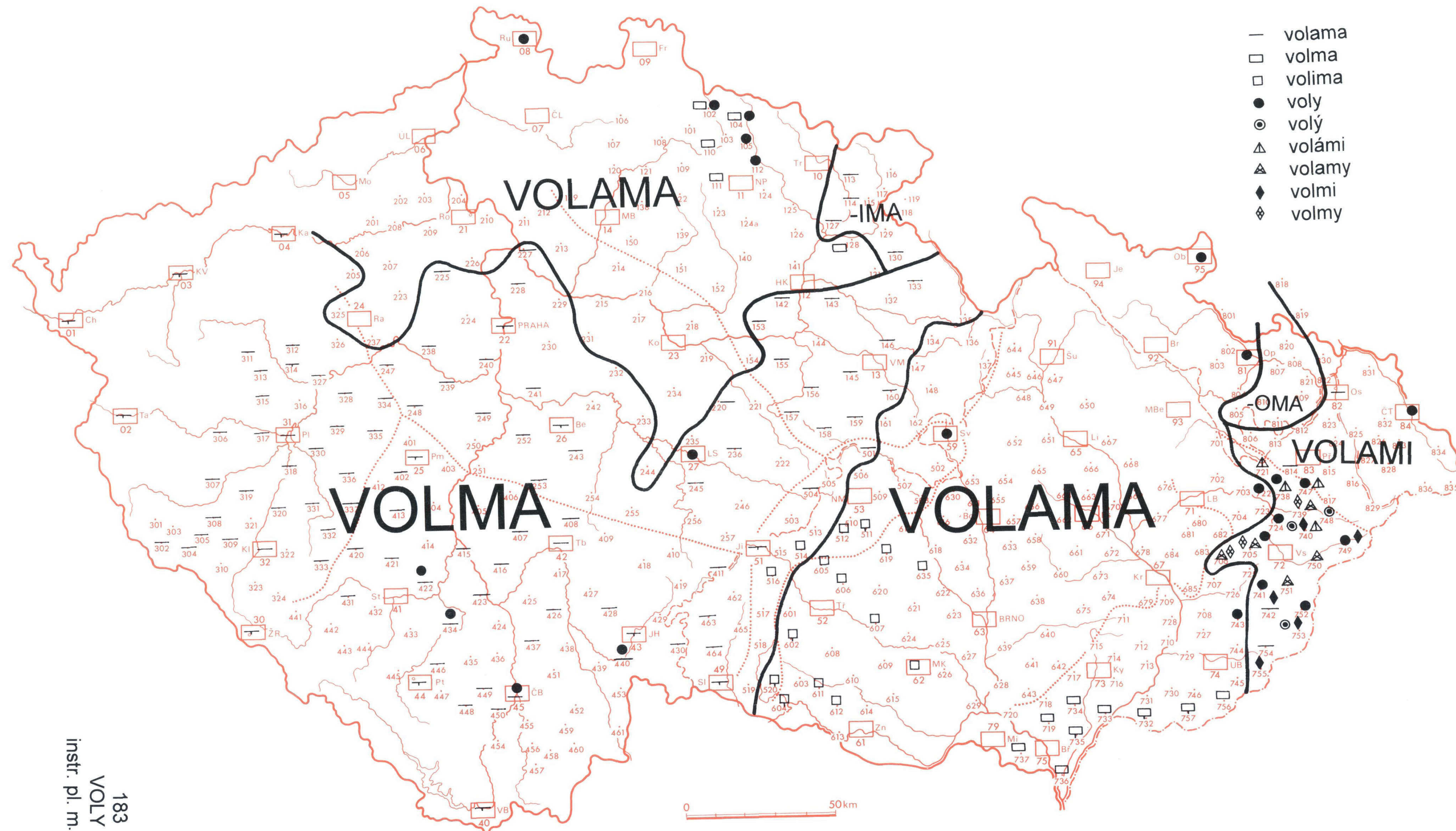
	„hands“	Ins. pl.	Npl.m.a.	Asg ona	3pl.	jedl	AuxP1sg	be.1sg	be.2sg
česká	ruce	ma	dobří	jí	í, ej(i)	jed	null (zájmeno)	sem, som	si, seš
středomoravská	ruki	ma	dobří	ju, jo	í, ijou	jedl	overt	sem, su	si, seš
východomoravská	ruky, ruki	y/i, ma, mi	dobří	ju	á, íja, ijou	jedl	overt	sem, su, som...	si
moravskoslezská	ruky	ma, mi	dobří	ju...	á, u, um	jed	overt	sem, su, sem je...	si, ty si je

česká nářečí

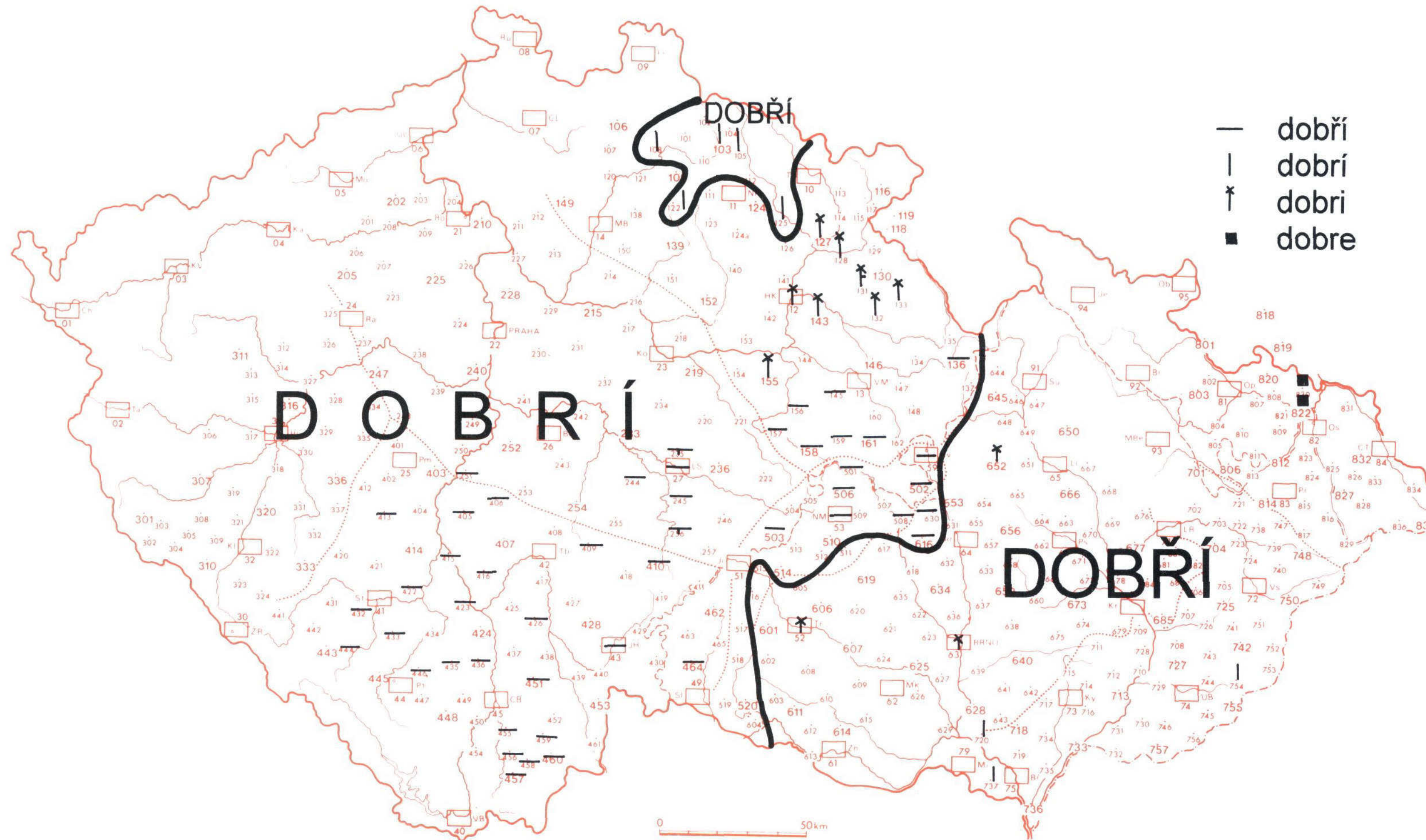

118
RUCE
nom. pl. f.

česká nářečí

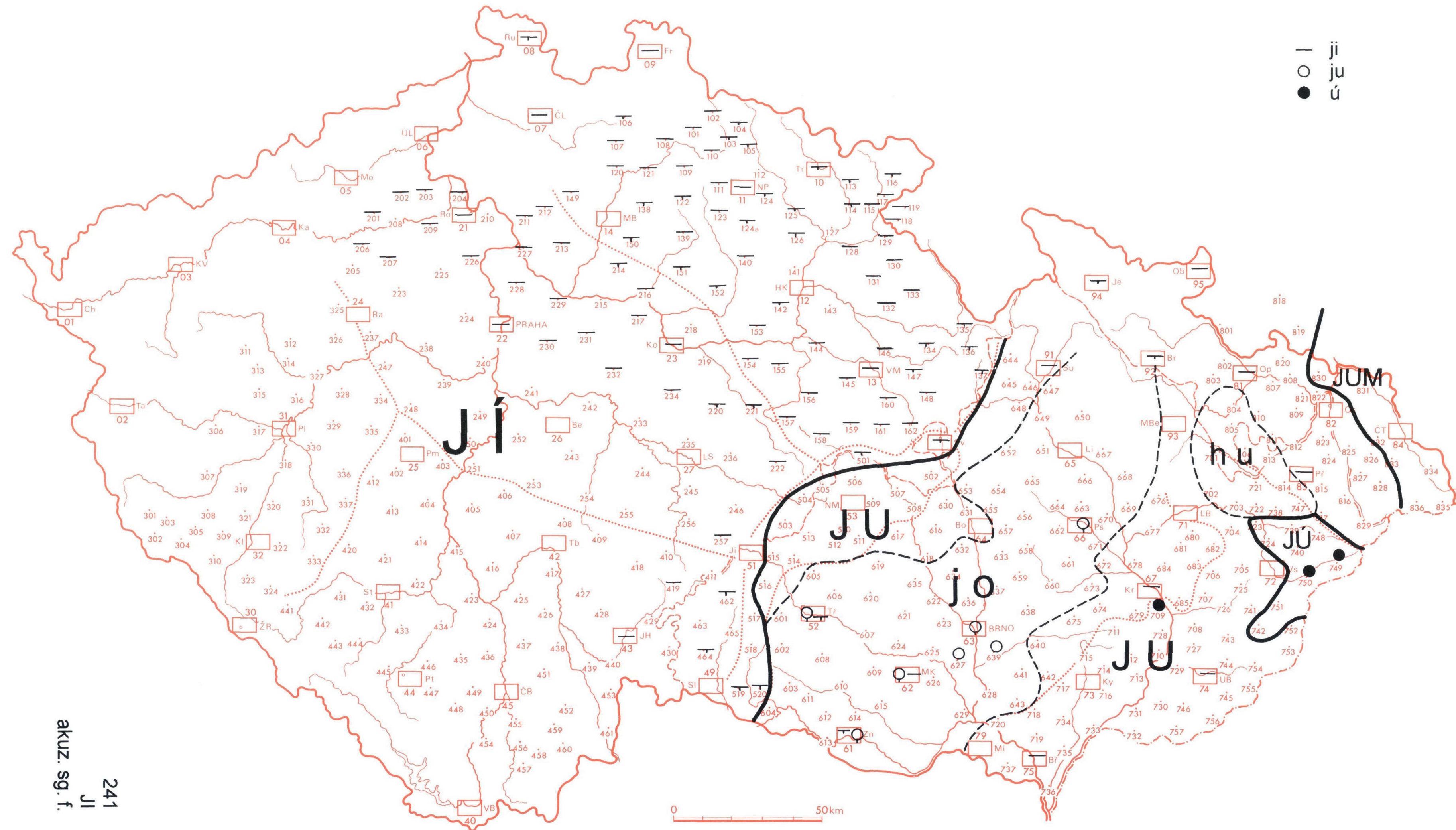
česká nářečí

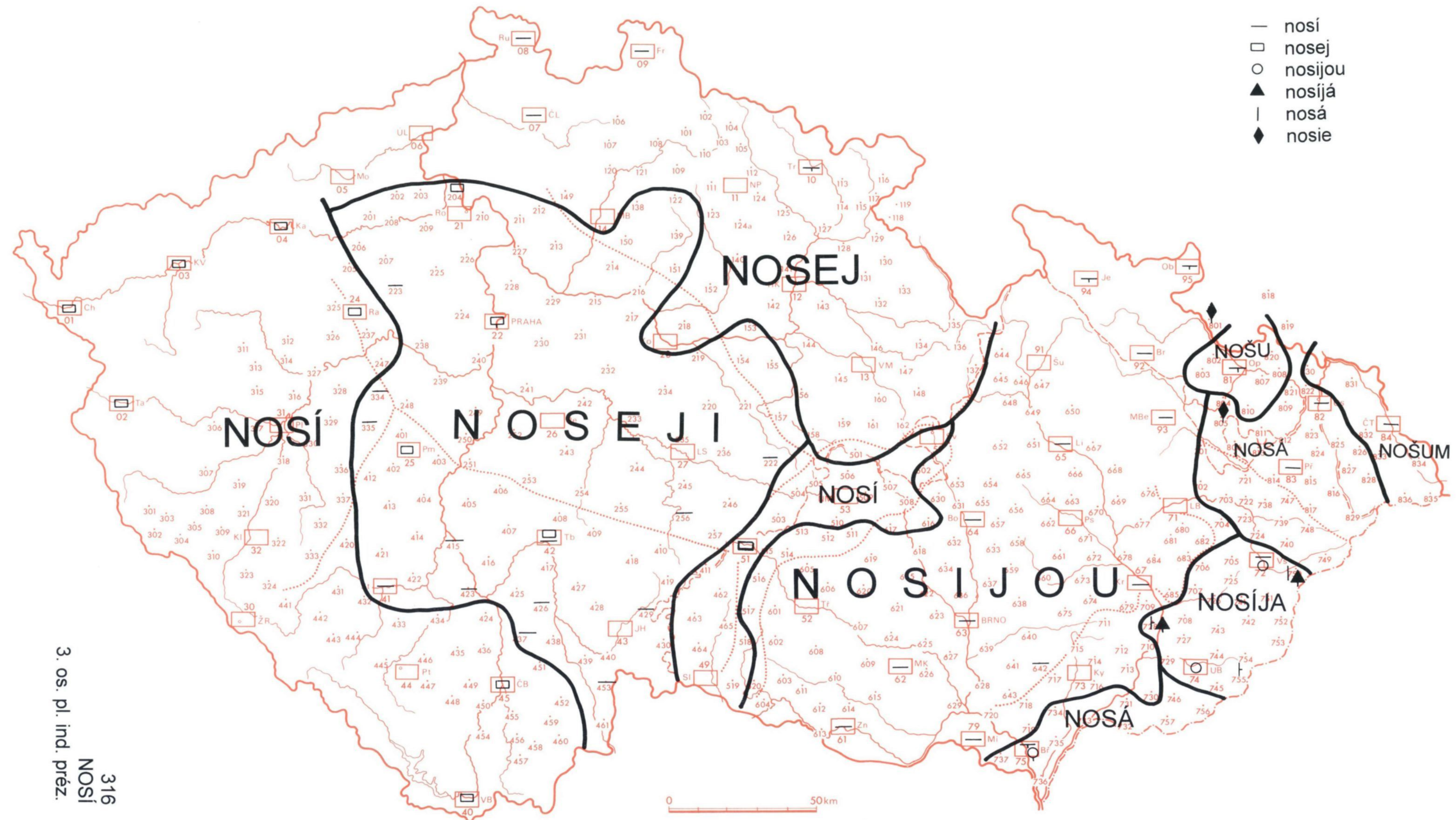
206
DOBŘÍ
nom. pl. m. živ.

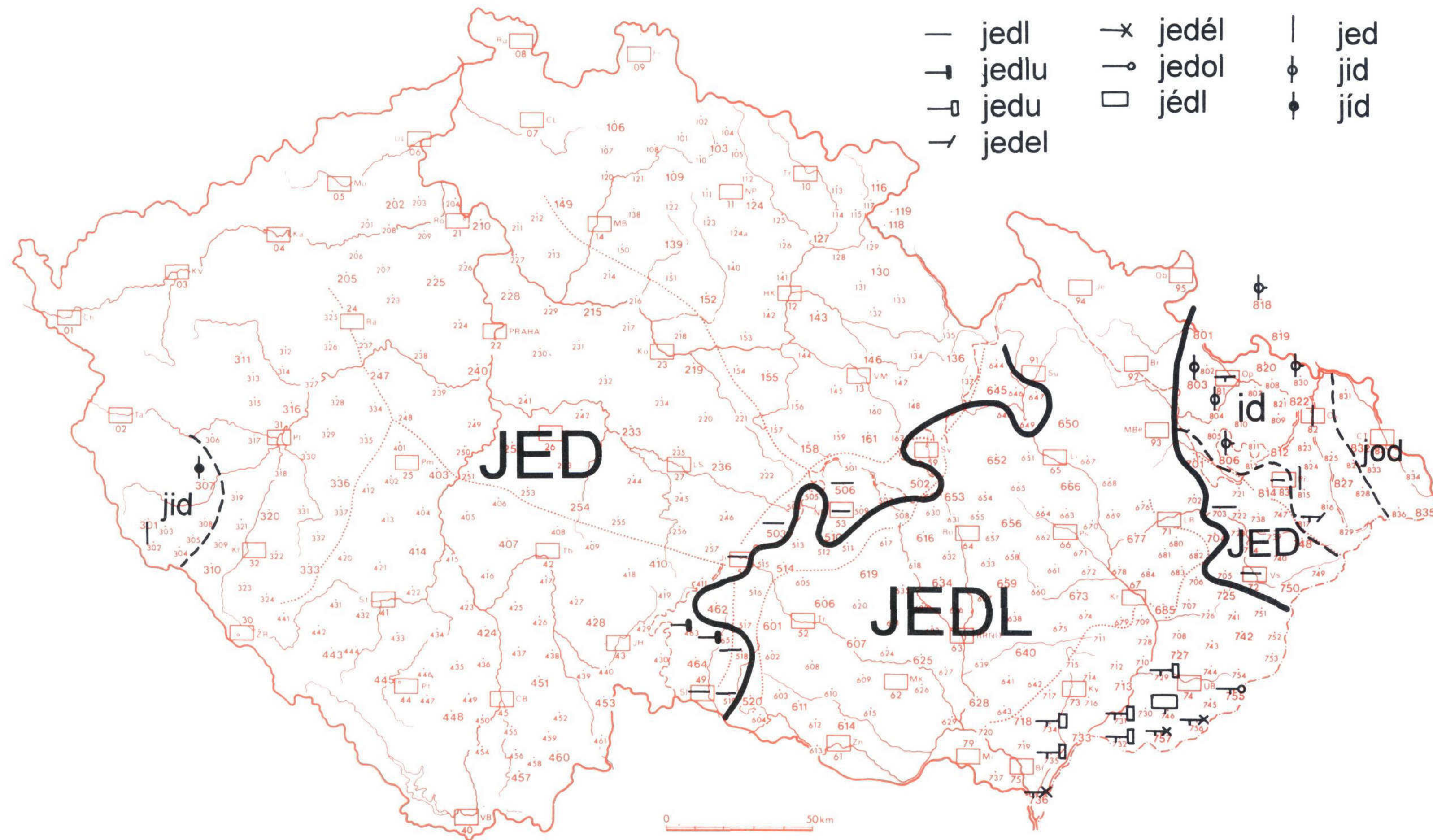
česká nářečí

česká nářečí

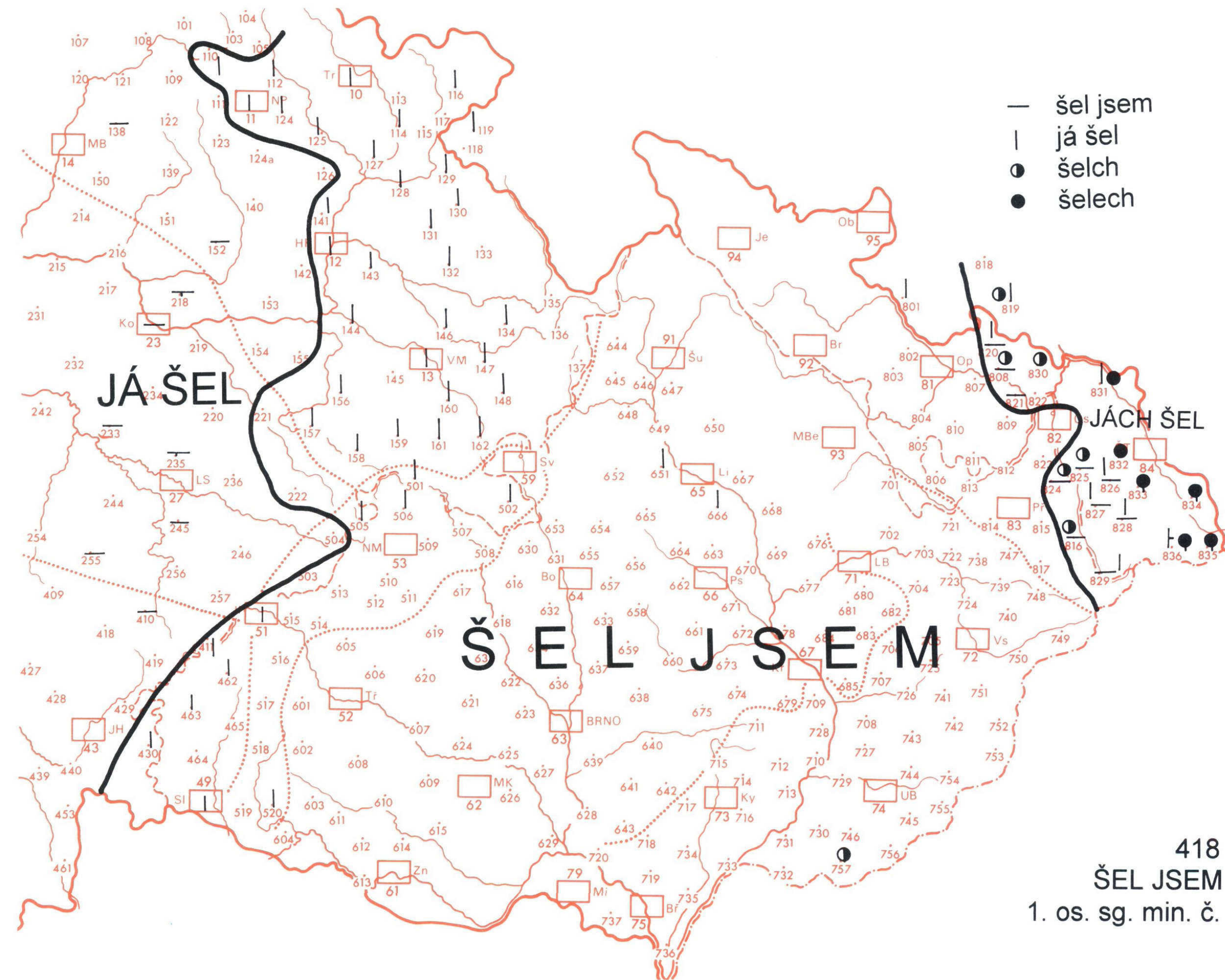

česká nářečí

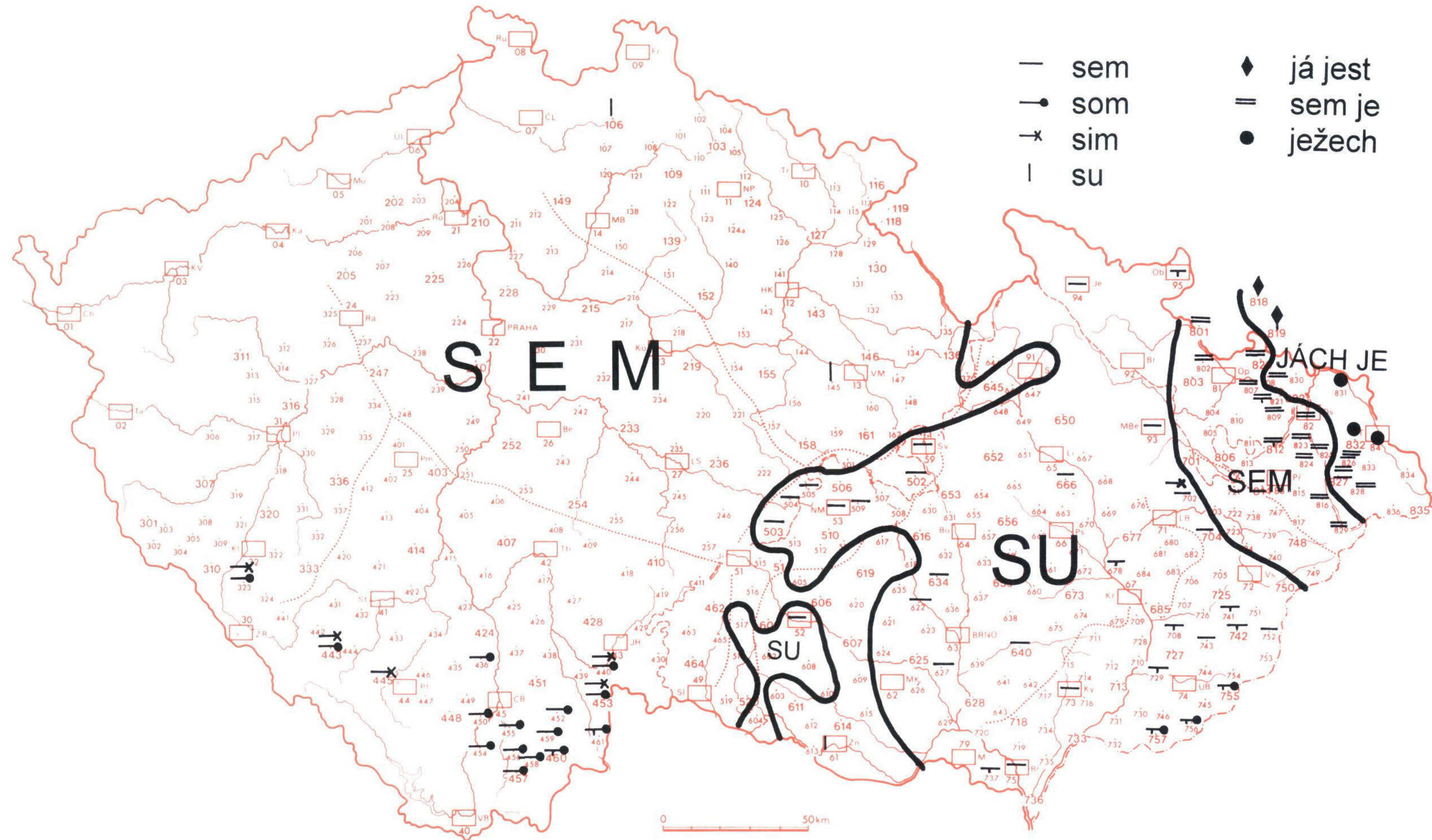

385
JEDL
příč. min. sg. m.

česká nářečí

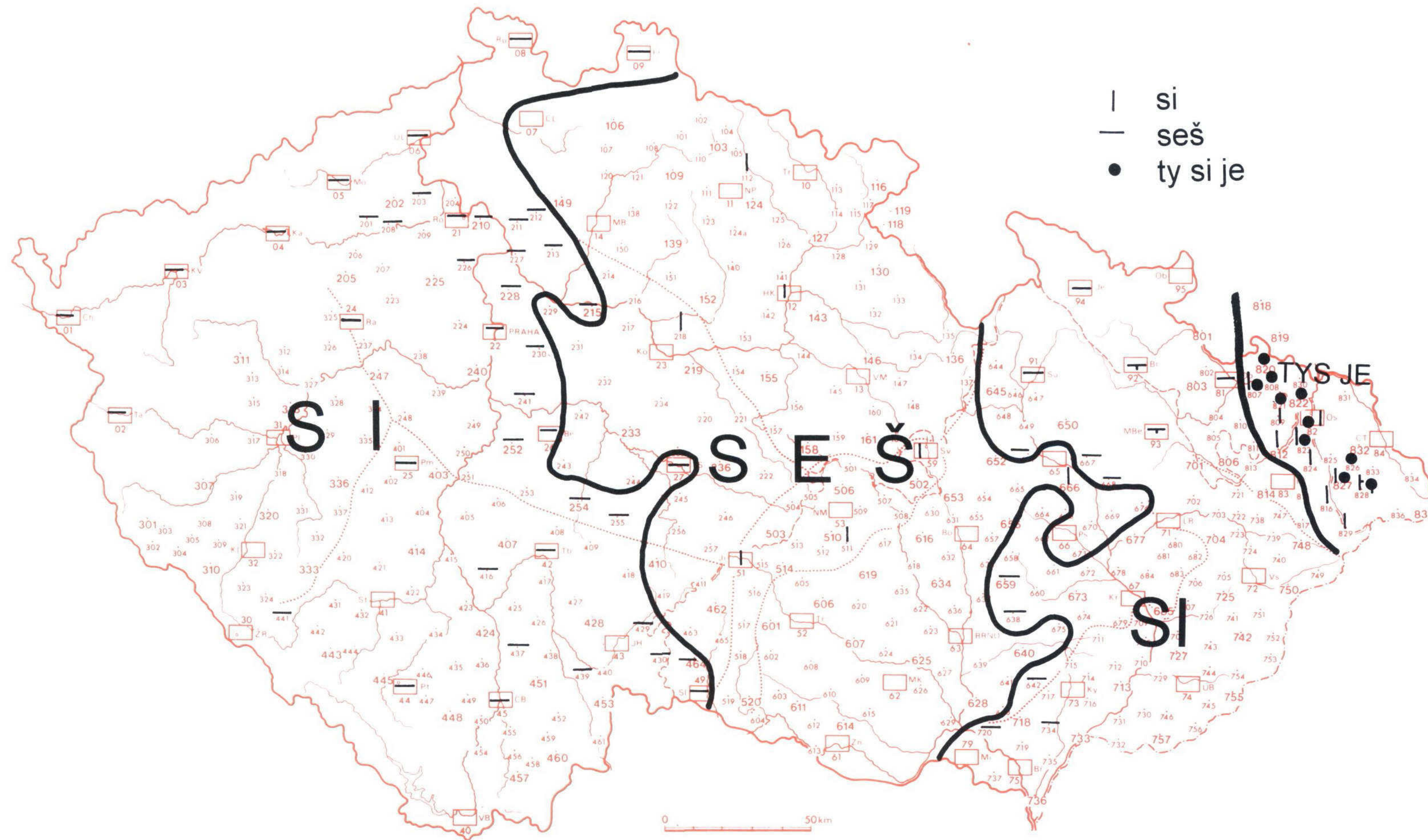

česká nářečí

425
JSEM
1. os. sg. ind. prez.

česká nářečí

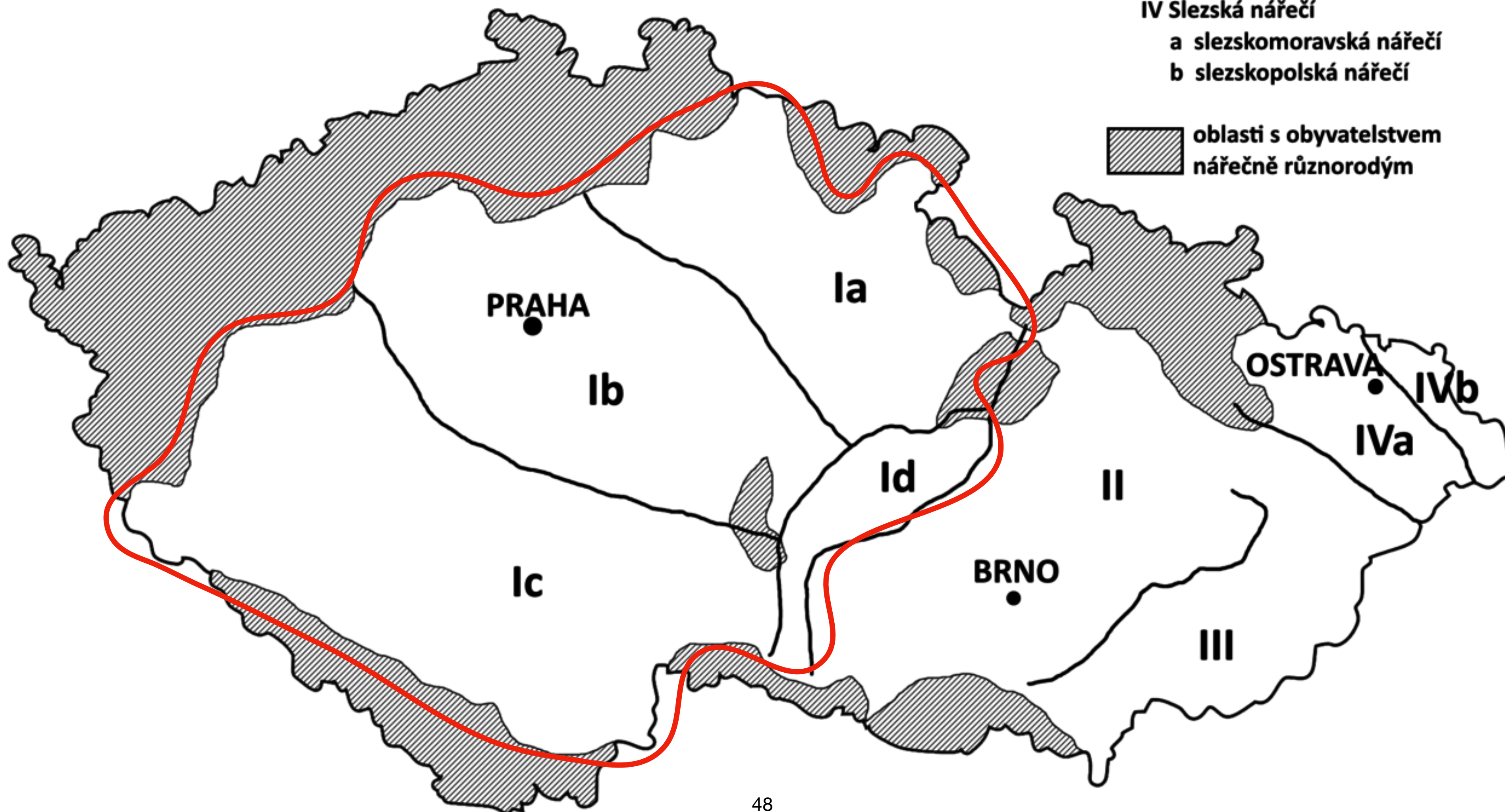
426
JSI
2. os. sg. ind. prez.

česká nářeční skupina

NÁŘEČÍ ČESKÉHO NÁRODNÍHO JAZYKA

- I Česká nářečí v užším smyslu
  - a severovýchodočeská nářečí
  - b středočeská nářečí
  - c jihozápadočeská nářečí
  - d českomoravská nářečí
- II Středomoravská nářečí
- III Východomoravská nářečí
- IV Slezská nářečí
  - a slezskomoravská nářečí
  - b slezskopolská nářečí

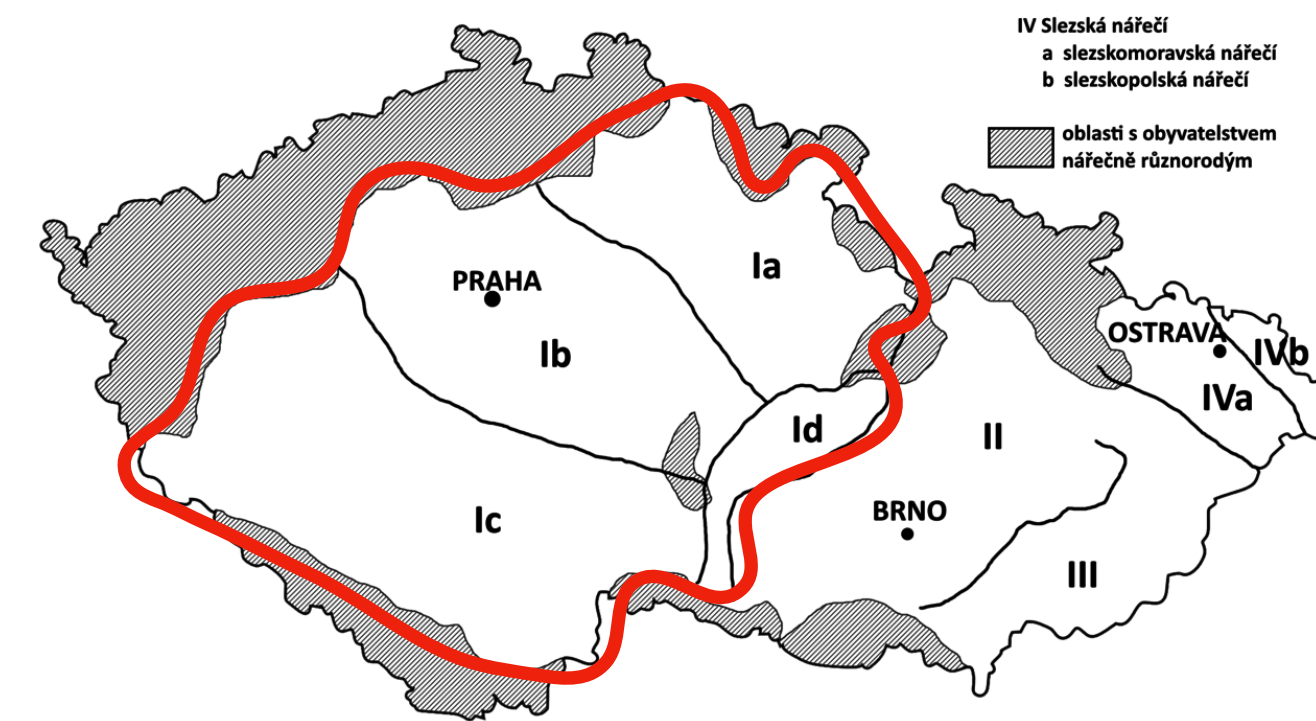
 oblasti s obyvatelstvem nářečně různorodým

česká nářeční skupina

podskupiny

Ia severovýchodočeská

- $i > ej$ po sykavkách: *cejtit, vozejk, sejtko*
- bilabiální *w*: *nowá, prawda, krew*
- tvrdé *l*: *u_hát „lhát“*
- zánik jotace: *pet „pět“*

Ib středočeská

- $i > ej$ po sykavkách: *cejtit, vozejk, sejtko*
- *bratrovej sešit, sestřinou knihu*

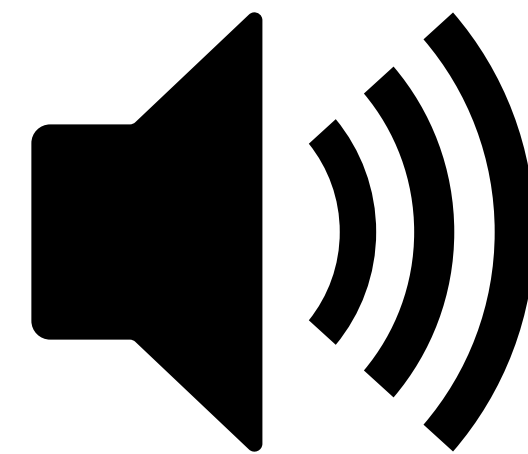
Ic jihozápadočeská

- *sestřino auto_N, kamarád_M, kamarádka_F*
- *kucí, sedláci*

Id českomoravská

česká nářeční skupina

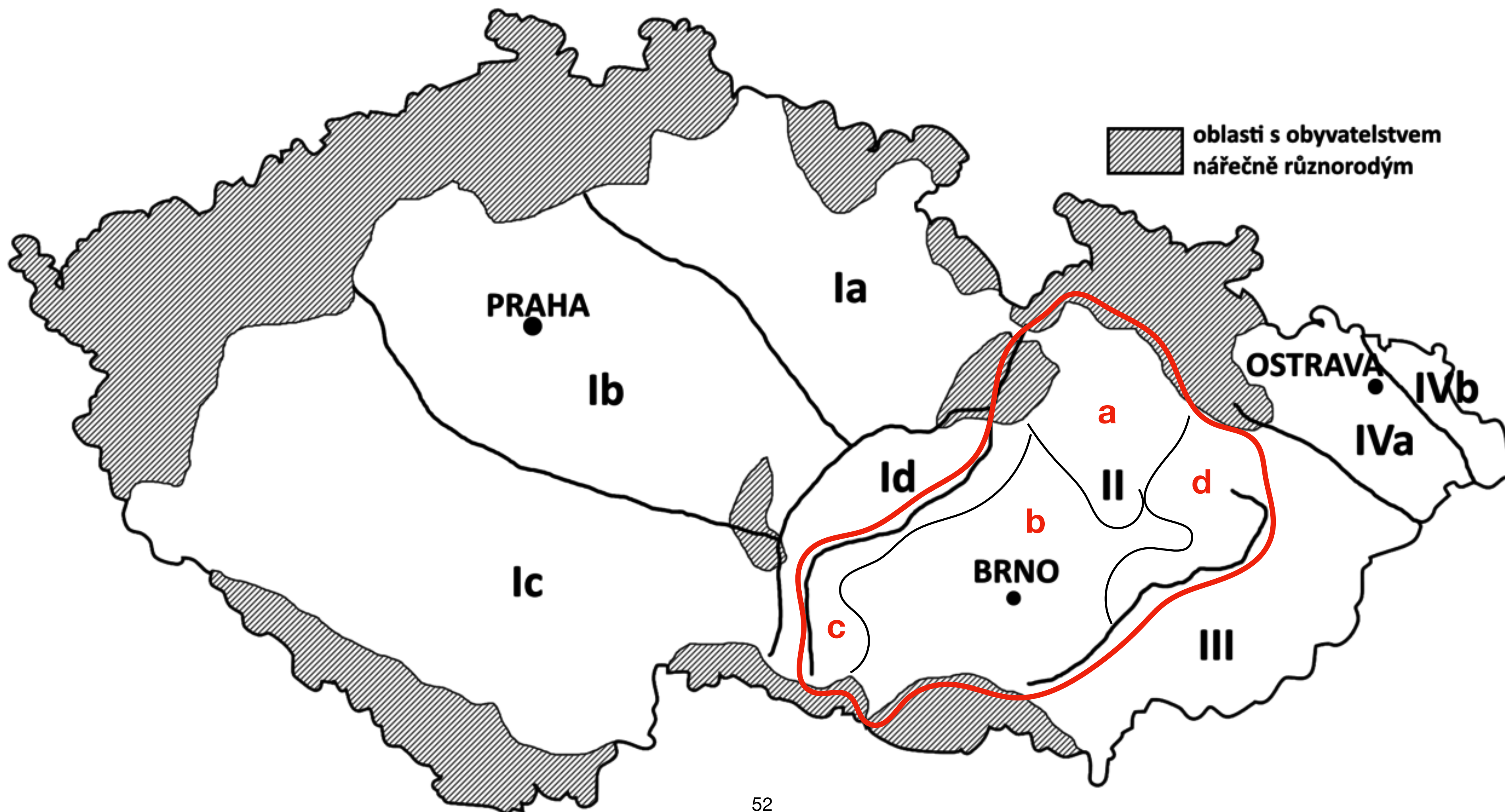
ukázka - severovýchodočeská podskupina

středomoravská
nářeční skupina

NÁŘEČÍ ČESKÉHO NÁRODNÍHO JAZYKA

- Ila centrální podskupina
- Ilb jižní podskupina
- Ilc západní podskupina
- Ild východní podskupina

středomoravská nářeční skupina

podskupiny

IIa centrální

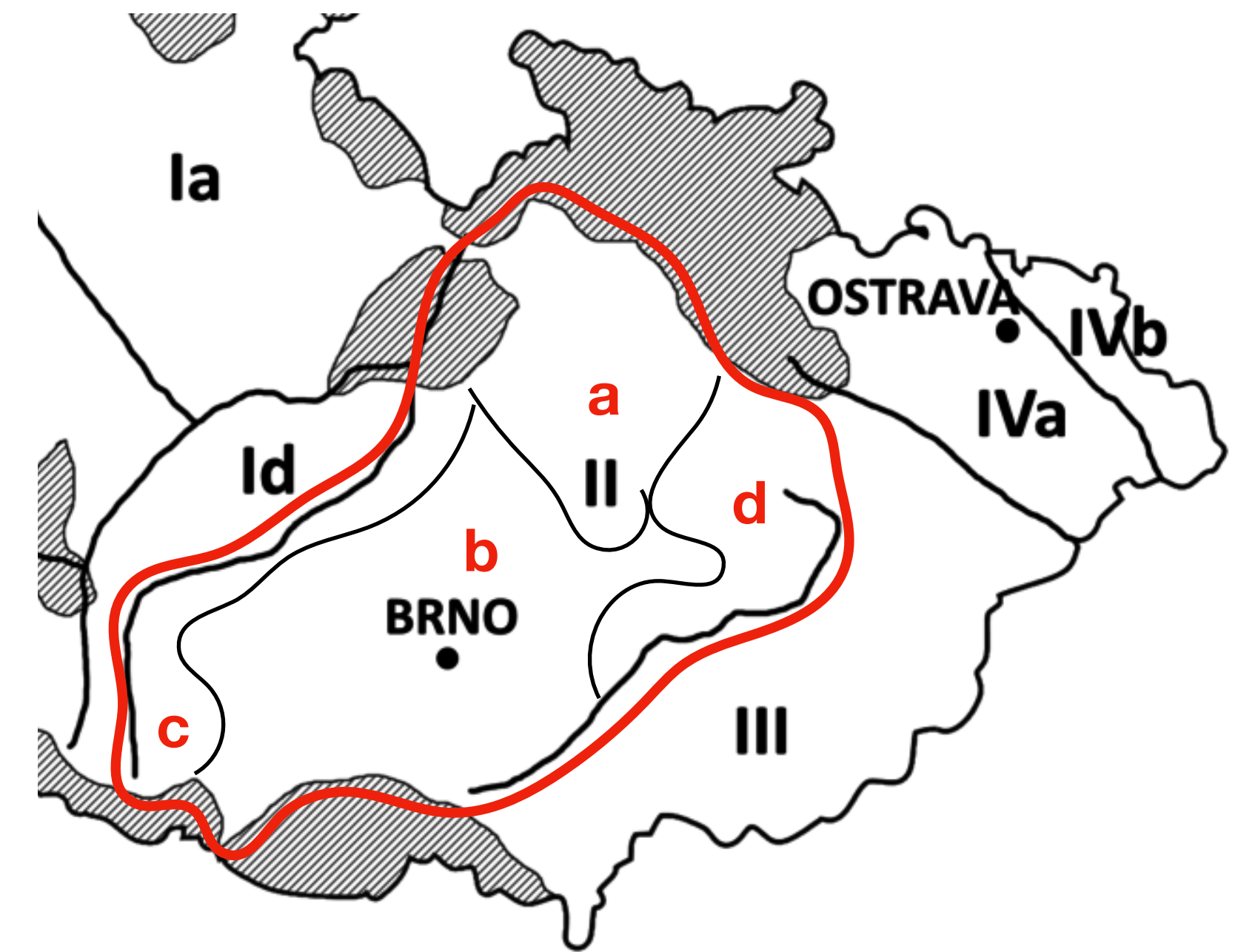
- $y > \underset{\cdot}{e}$: *ryby* > *r_eb_e*
- $u > \underset{\cdot}{o}$: *budu* > *b_od_o*

IIb jižní

- $y > e$: *ryby* > *rebe*
- $u > o$: *budu* > *bodo*
- zachování neznělých souhlásek typu *uš mám, s Aničkou, tak jinde*

IIc západní

IId východní

středomoravská nářeční skupina

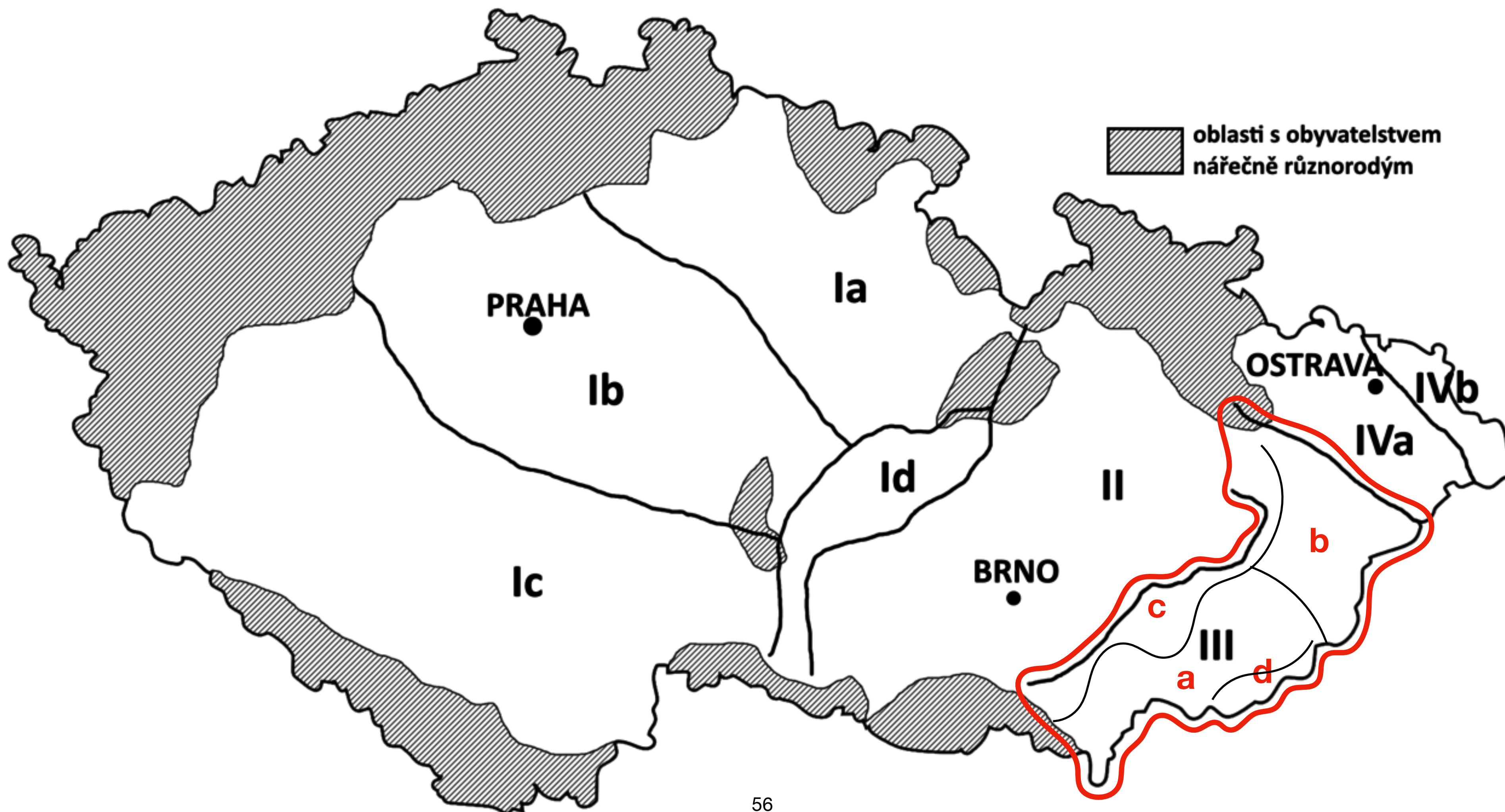
ukázka - centrální podskupina

východomoravská
nářeční skupina

NÁŘEČÍ ČESKÉHO NÁRODNÍHO JAZYKA

IIIa jižní podskupina
IIIb severní podskupina
IIIc západní podskupina
IIId východní podskupina

východomoravská nářeční skupina

podskupiny

IIIa jižní (slovácká)

- tvrdé *ř* [ɯ]: *bířé*
- zůstává původní *ř*: *žřtý*
- zachována délka slabičných likvid:
žřtek, vřšek

IIIb severní (valašská)

- zachována opozice *i–y, í–ý*
- zachována palatalizace *b, p, m, v*: *hříb'a, m'esíc, v'ím*

IIIc západní

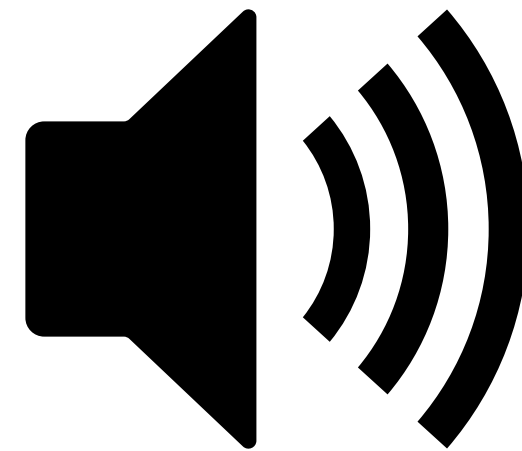
- *mě* [mje]
- pozdní diftongizace v *ej* a *ou*:
tvrdej i košejk, mouka i rouža

III d východní (kopaničářské d.)

- absence *ř*: *tri*
- zachováno *dz*: *cudzí*
- ztráta jotace *i* po labiálách: *bežať*
- diftongy *ie, uo*: *viem, kuoň*

východomoravská nářeční skupina

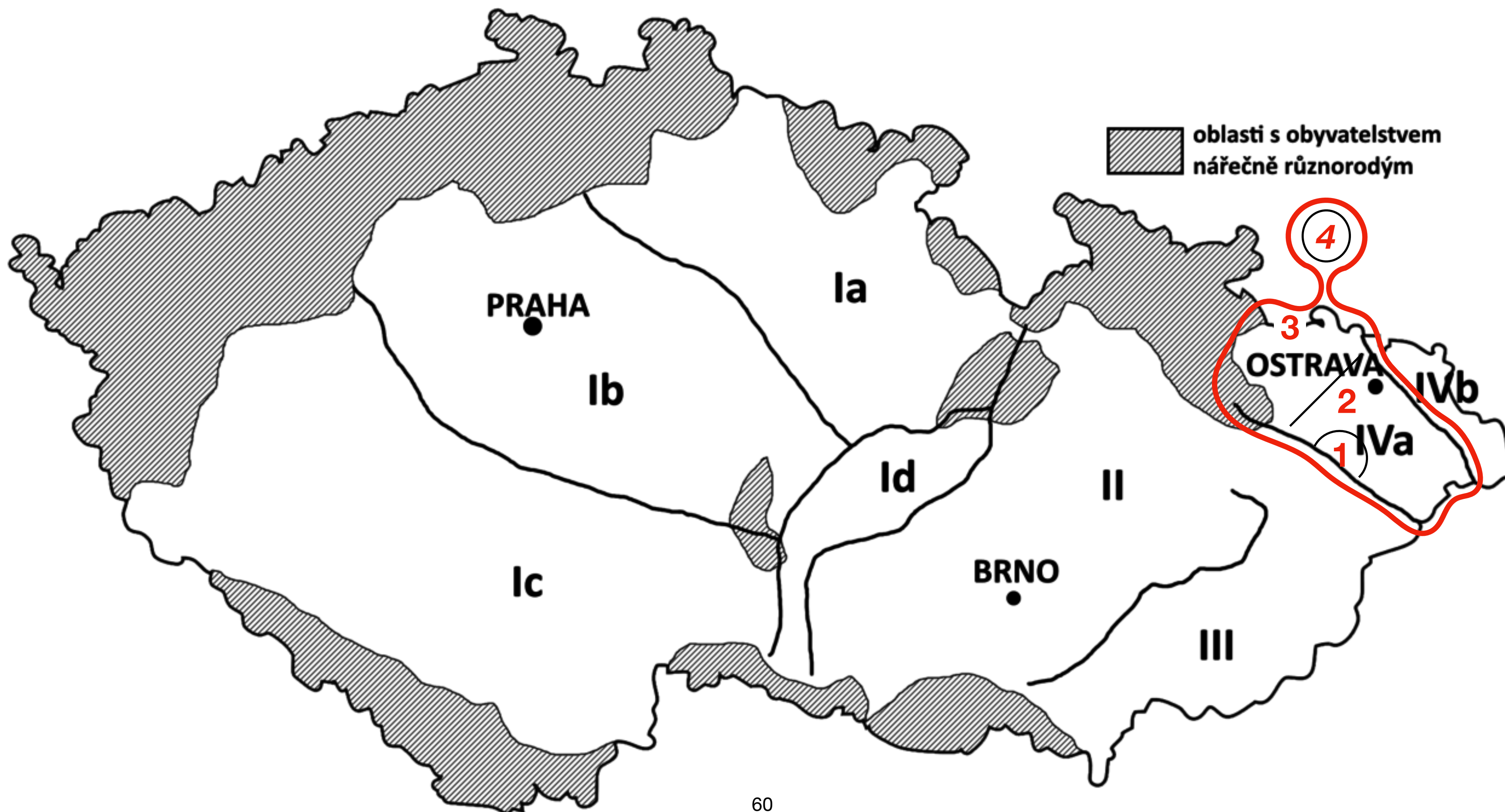
ukázka - valašská podskupina

moravskoslezská nářeční skupina

NÁŘEČÍ ČESKÉHO NÁRODNÍHO JAZYKA

IVa1 jižní podskupina
IVa2 východní podskupina
IVa3 západní podskupina
IVa4 baborovské nářečí

IVa moravskoslezská nářeční skupina

podskupiny

IVa1 jižní (frenštátská)

- *buděte* „budete“

IVa2 východní (ostravská)

- *budz'ec'e* „budete“

IVa3 západní (opavská)

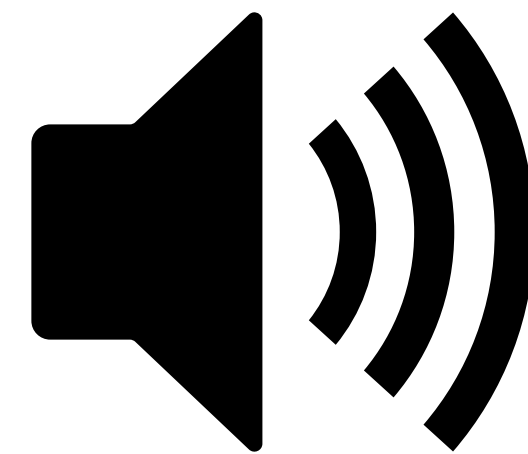
- *budžeče* „budete“
- *y* po *č, š, ž, ř*: *křyž*

IVa4 (t)baborowské nářečí

- splynutí *ř* s *š/ž*: *talejš* „talíř“
- *á* > *ou*: *kabout* „kabát“, *roud* „rád“

IVa moravskoslezská nářeční skupina

ukázka - ostravská podskupina

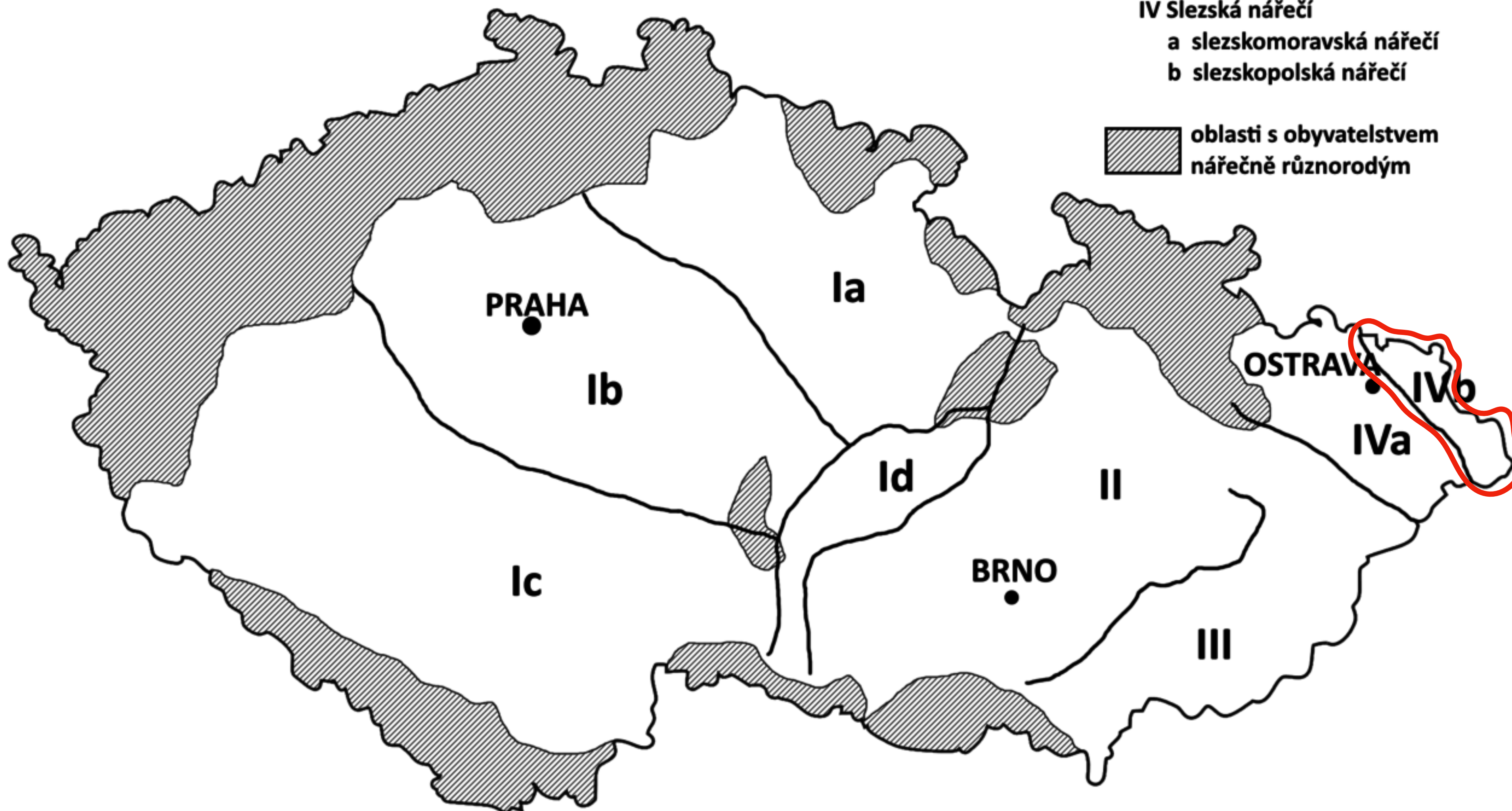

slezskopolská nářeční skupina

NÁŘEČÍ ČESKÉHO NÁRODNÍHO JAZYKA

- I Česká nářečí v užším smyslu
  - a severovýchodočeská nářečí
  - b středočeská nářečí
  - c jihozápadočeská nářečí
  - d českomoravská nářečí
- II Středomoravská nářečí
- III Východomoravská nářečí
- IV Slezská nářečí
  - a slezskomoravská nářečí
  - b slezskopolská nářečí

 oblasti s obyvatelstvem nářečně různorodým

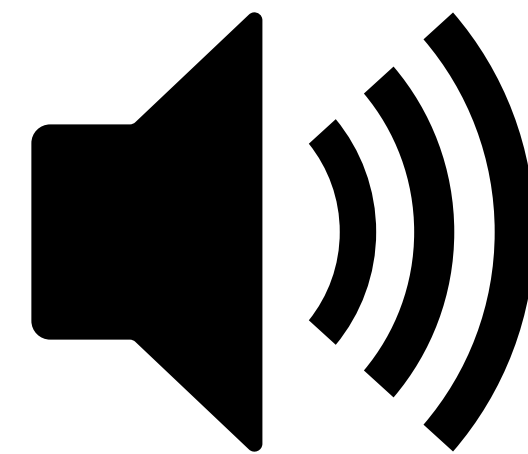
IVb slezskopolská nářeční skupina

charakteristika

- společné jevy s moravskoslezskými nářečnými
- *budz'ec'e*
- plus polské vlivy:
  - zachováno g: *głupy, noga*
  - jiný vývoj skupin s likvidami: *bruzda* „brázda“, *vrota* „vrata“, *błoto* „bláto“
  - relikty nosovek: *piñundze, m'ynso* „maso“
  - silně rozvinutá korelace měkkosti

IVb slezskopolská nářeční skupina

ukázka

příště

- **cvičení**
  - TBD
- **výklad**
  - slovesa I